

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Etické dědictví v pozdním díle a činech Jana Patočky

Jana Tůmová

Diplomová práce

2018

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Jana Tůmová**
Osobní číslo: **H15414**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Etické dědictví v pozdním díle a činech Jana Patočky**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je rekonstrukce etiky v textech Jana Patočky. Téma etiky úzce souvisí se základními koncepty Patočkovy filosofie - těmi jsou například tři pohyby lidské existence či doba poevropská nesoucí v sobě sociální a morální krizi lidské bytosti. Práce bude popisem mravních norem a přístupů, které jsou mimo jiné předpokladem pro péči o duši. Studentka svůj výklad opře o dílo Jana Patočky a následně také o jeho interpretaci v sekundární literatuře či dílech jiných na Patočku navazujících filosofů.

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

- PATOČKA, Jan. Evropa a doba poevropská. Překlad Věra Koubová. Praha: Lidové noviny, 1992. ISBN 8071060178.
- PATOČKA, Jan. O smysl dneška: 9 kapitol o problémech světových i českých. Londýn: Rozmluvy, 1987. Rozmluvy.
- PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel a Ivan CHVATÍK (eds.). Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-054-8.
- PATOČKA, Jan, CHVATÍK, Ivan a Jan FREI (eds.). Fenomenologické spisy: texty z let 1931-1949. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 978-80-7298-307-0.
- PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel a Ivan CHVATÍK (eds.). Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-054-8.
- PATOČKA, Jan, POLÍVKA, Jiří (ed.). Platónova péče o duši a spravedlivý stát. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2012. ISBN 978-80-7007-374-2.
- PATOČKA, Jan. Kacířské eseje o filosofii dějin. 3., opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-80-7298-275-2.
- PATOČKA, Jan. Co je existence?, in: Filosofický časopis 17 (1969), č. 5-6, str. 692
- PATOČKA, Jan a Jiří POLÍVKA. Tělo, společenství, jazyk, svět: ze záznamů přednášek proslouvených ve školním roce 1968-69 na filosofické fakultě University Karlovy. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. Oikúmené. ISBN 80-85241-90-0.
- CHVATÍK, Ivan (ed.). Myšlení Jana Patočky očima dnešní fenomenologie. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2009. ISBN 978-80-7007-311-7.
- CAJTHAML, Martin. Evropa a péče o duši: Patočkovy pojetí duchovních základů Evropy. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2010. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 978-80-7298-433-6.
- TAVA, Francesco. The risk of freedom: ethics, phenomenology, and politics in Jan Patočka. United Kingdom: Rowman & Littlefield International, 2015. ISBN 9781783483792
- FINDLAY, Edward F. Caring for the soul in a postmodern age: politics and phenomenology in the thought of Jan Patočka. Albany: State University of New York Press, c2002.
- REZEK, Petr. Filozofie a politika kýče. 2., opr. a rozš. vyd. Praha: Ztichlá klika, 2007. ISBN 978-80-903898-0-9.
- ÁRNASON, Jóhann Páll, Ladislav BENYOVSZKY a Marek SKOVAJSA (eds.). Dějinnost, nadcivilizace a modernita: studie k Patočkově konceptu nadcivilizace. Vyd. 1. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2010. Scholia (Togga). ISBN 978-80-87258-44-6.
- HOGENOVÁ, Anna. Věda a etika v husserlovsko-patočkovské linii. Theologická revue. 2010, 81(1-2), s. 39-56. ISSN 1211-7617.
- KAUTMAN, František. Masaryk, Šalda, Patočka. 1.vyd. Praha: Evropský kulturní klub, 1990. ISBN 80-85212-04-8.
- REZEK, Petr. Jan Patočka a věc fenomenologie. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. Oikúmené. ISBN 80-85241-48-X.
- DUBSKÝ, Ivan. Filosof Jan Patočka. 2., opr. vyd. Praha: [Institut pro středoevropskou kulturu a politiku], 1997. Oikúmené. ISBN 80-86005-37-2.

KORDER, T. Voegelin & Patočka: výběr záznamů průběhu bytového filosofického semináře paralelní kultury v Československu. Oxford: Athenaeum, 1988. Rozmluvy. ISBN 0-946352-45-3.

BLECHA, Ivan. Jan Patočka. Olomouc: Votobia, 1997. Velká řada (Votobia). ISBN 80-7198-287-3.

Jan Patočka, české dějiny a Evropa: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 1.-2. června 2007 ve Vysokém nad Jizerou. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2007. Z Českého ráje a Podkrkonoší. ISBN 978-80-86254-16-6.

PATOČKA, Jan, VONKOVÁ, Erika (ed.). Jan Patočka, Češi a Evropa: sborník prací z konference Jan Patočka, Češi a Evropa uspořádané Pedagogickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně k 50. výročí působení Jana Patočky na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně : Brno, 23.9.1998. 1. vyd. Brno: Masarykova universita, 2000. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-2483-6.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.**
Katedra filosofie

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2016**

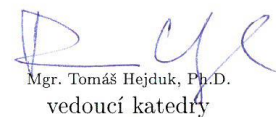
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2017**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne

Poděkování

Ráda bych především poděkovala vedoucímu své práce Mgr. Tomáši Hejdkovi, Ph.D. za podnětné připomínky a čas, který mi věnoval. Bez cenné kritiky by tato práce nebyla vytvořena.

ANOTACE

Etické dědictví v pozdním díle a činech Jana Patočky

Diplomová práce je zaměřena na výklad pojetí etických hodnot dle českého filosofa Jana Patočky. Téma etiky úzce souvisí se základními koncepty Patočkovy filosofie – těmi jsou například tři pohyby lidské existence, antické dědictví péče o duši či doba poevropská nesoucí v sobě sociální a morální krizi lidské bytosti. Přesto však Jan Patočka nikdy nevytvořil celistvý etický koncept, v němž by se věnoval morálce, svobodě, svědomí a jiným eticky podstatným hodnotám. Cílem této práce je zkompletovat právě ty Patočkovy názory, které se etiky a jejich hodnot týkají. Výklad je opřen o pozdní dílo a činy Jana Patočky (zde především o aktivní působení v Chartě 77) a následně také o interpretaci v sekundární literatuře či dílech jiných na Patočku navazujících filosofů.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jan Patočka, Charta 77, etika, tři pohyby lidského života, život pravdy

ANNOTATION

The ethical heritage in the late work and the actions of Jan Patočka

The diploma thesis is focused on the interpretation of the concept of ethical values of the Czech philosopher Jan Patočka. The topic of ethics is closely related to the basic concepts of Patočka's philosophy – these are, for example, three moves of human existence, an ancient heritage of soul care, or a post-European time, which carries a social and moral crisis of a human being. Nevertheless, Jan Patočka never created a holistic ethical concept in which he would devote to morality, freedom, conscience and other ethically essential values. The aim of this thesis is to compile exactly the Patočka's opinions about ethics and its values. The interpretation is supported on the Jan Patočka's late work and actions (here in particular the active involvement in Charta 77) and then on the interpretation of secondary literature or on other works Patočka's follow-up philosophers.

KEYWORDS

Jan Patočka, Charta 77, ethics, three moves of human existence, move of truth

OBSAH

Úvod	11
1. Zařazení Jana Patočky – vnitřní emigrant a Sókratés	16
1.1 Počátek „duchovního konceptu“ a ztotožnění Jana Patočky s uvedenými postoji.....	18
2. Charta 77 – boj za dodržování lidských práv	21
2.1 Role Jana Patočky v Chartě 77	23
2.1.1 Důvody Patočkova působení v Chartě 77	23
2.1.1.1 Mravní vliv Tomáše Garrigua Masaryka	24
2.2 Texty Jana Patočky pro Chartu 77	25
2.2.1 Kde nalézt podle Patočky naprostou morálku?	26
2.2.2 Nepostradatelná lidská práva	28
2.2.3 Problematika řešená diskuzí	31
3. Nepostradatelná výchova	34
3.1 Filosofie výchovy jako filosofická disciplína	35
3.1.1 Svoboda jakožto cíl výchovy	37
4. Péče o duši.....	39
4.1 Polis – kolébka péče o duši a počátku dějin	40
4.1.1 Otevřená a uzavřená duše	41
4.1.2 Pedagogika obratu	43
5. Tři životní pohyby.....	44
5.1 Interpretace teorie tří životních pohybů.....	46
5.2 „Původ“ pravdy ve třetím pohybu	49
5.3 „Solidarita otřesených“ jako důsledek „života v pravdě“	50
5.4 Odraz tří pohybů v dějinách lidstva	52
5.4.1 Dějinné versus předdějinné období	53
5.4.1.1 Počátek dějin a svoboda	54
5.4.2 Poevropská doba	57
Závěr.....	58
Zdroje	63

Úvod

„Avšak já jsem byl, jak se ukáže, po celý svůj život takový, i na veřejnosti, jestliže jsem byl někdy nějak činný, a právě tak i v soukromí, že jsem nikdy nikomu v ničem nepovolil proti právu...“

Platón: Obrana Sókrata (33a)

„Dne 13. března 1977 zemřel Jan Patočka, člověk velký duchem, občan velký svou statečností (...) jako člověk, jako příslušník svého národa a občan svého národa a občan svého státu, dbal však vždy hlasu svědomí a stál za názory, které považoval za mravně správné.“¹

Směle si dovoluji pro začátek této práce použít úvodní slova nekrologu věnované Janu Patočkovi (1.6.1907 – 13.3.1977), jenž byl vypracován signatářem Charty 77 a jedním z jejích prvních mluvčích Jiřím Hájkem. Tento text totiž dokládá ve své krátkosti lépe než kterýkoliv jiný to, v čem tkvěla síla a jistá nepostradatelnost Jana Patočky – tohoto žáka a blízkého přítele filosofa Edmunda Husserla a Martina Heideggera, tohoto gymnazijního učitele, pracovníka Ústavu T. G. Masaryka a Výzkumného ústavu pedagogického, později editora Filosofického ústavu Akademie věd, profesora Univerzity Karlovy, účastníka bytových seminářů, spoluorganizátora samizdatové literatury a především jednoho z duchovních otců a mluvčích Charty 77 a jednoho z nejvýznamnějších českých filosofů 20. století.

Původním cílem této práce byla rekonstrukce a kompletace etické teorie, jejíž hodnoty lze nalézt v textech Jana Patočky.² Po stanovení tohoto troufalého, či spíše naivního plánu, však došlo k mému brzkému prozření. Z důvodu limitované rozsáhlosti práce a pro mé dosavadní schopnosti není možné, aby studie obsáhla komplexně

---

¹ HÁJEK, Jiří a kol., ZVĚŘINA, Pavel, ed. Charta 77 - nekrolog k úmrtí prof. Jana Patočky.

In: *Totalita.cz* [online]. [cit. 2017-01-27]. Dostupné z: http://totalita.cz/vysvetlivky/o_patockaj_01.php

². K tomuto kroku jsem se odhodlala navzdory tomu, že samotný Jan Patočka nejspíše neměl v úmyslu vytvořit vlastní etický systém a etiku vkládal jen do souvislosti ze „zodpovědným postojem“ (viz závěr práce).

všechny Patočkovy spisy a aby došlo k jejich minimálně dostatečnému prozkoumání. Po dohodě s vedoucím diplomové práce proto došlo k úpravě zásad pro její vypracování.

Nynějším zúženým zdrojovým jádrem pro náhled na Patočkovy etické názory je pozdní období jeho života. Základní filosofická otázka této práce by tedy mohla znít: „Jaké etické poselství a zásady vložil Jan Patočka do svých textů a činnosti na sklonku života?“. Pozornost je tak zaměřena na několik vybraných posledních Patočkových přednášek a také jsou zkoumány texty, které sepsal pro Chartu 77. Přestože se Patočka většinu svého života aktivnímu „politizování“ vyhýbal a záměrně se řadil spíše jen mezi pozorovatele, „v závěru svého života se stal výraznou osobností intelektuálního odboje proti komunistické diktatuře a zasadil se za obranu občanských práv a svobod, kterou zpečetil svým životem“.³ I proto se tato práce nevěnuje jen filosofii, ale dotýká se také politické situace 70. let minulého století. Dalším důležitým zdrojem pro zkoumání Patočkova etického mínění je kniha *Kacířské eseje o filosofii dějin* (1975). Eseje „napsány v době, kdy se pyšná totalitní moc domnívala být tu „na věky“, zastihují (...) čtenáře na prahu svobody a v této dějinné chvíli ho snad osloví naléhavěji než jiná Patočkova díla“.⁴ Patočka v Esejích promlouvá například jak o teorii tří životních pohybů, tak i o krizi lidstva vůbec. Obě témata jsou propojena s možným etickým náhledem na svět, na morální chování a podobně.

Jak již bylo řečeno, tuto práci zajímají především Patočkovy etické hodnoty. Bylo by tedy vhodné krátce vysvětlit, co se vlastně etikou či morálkou myslí. Přesná slovníková definice etiky (z řeckého *éthos* – mrav či zvyk) pojednává o mravouce neboli o „filosofické nauce o mravnosti“. Etika je považována za vědu, „která se zabývá teorií morálního jednání“.⁵ Morálka (z latinského *mos* – vůle, později mrav, zákon či vnitřní podstata), kterou běžní uživatelé považují za ekvivalent etiky, je přesněji řečeno „forma společenského vědomí týkající se názorů na lidské chování z hlediska

---

³ PRÁZNÝ, Aleš. Ctnosti svobody: Jan Patočka a Charta 77. In *Dějiny a současnost*. 2017, 2017(06), 33-36.

⁴ DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2. opr. vyd. Praha: Oikymen, 1997. Oikúmené. ISBN 80-86005-37-2, s. 35

⁵ MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-386-8, s. 24

rozlišování dobra a zla; souhrn zásad a norem s tím spjatých“.⁶ Samotná morálka je tedy „označení pro lidské jednání určované kritérii správnosti či nesprávnosti, dobra či zla“⁷ a považovat morálku za termín rovnocenný etice by bylo sporné. Zatímco etika pracuje s hodnotami, „které by člověk chtěl dodržovat (například empatie), morálka potom vyjadřuje způsob, jakým to provede“.⁸ Za příklad popisující odlišné chápání etiky a morálky nám může posloužit nevěra v partnerském vztahu. Jedinec si může svou „neloajálnost“ vůči partnerovi morálně obhajovat, třeba proto, že partner o jeho tajném vedlejším vztahu nemá nejmenší tušení. V této obhajobě by jej například mohla podporovat etická teorie nazývaná hédonismus, jejímž cílem je slastný život. Ovšem jiná etická teorie by nevěru naopak mohla považovat za neetickou. Etika jako taková zkoumá „mravně relevantní“ hodnoty, mezi které morálka jistě patří. Tyto rozdíly nastiňují důvod, proč je cílem práce spíše etický koncept než jen morálka, která je, zdá se, zatížena častěji spíše subjektivním než objektivním náhledem na danou problematiku.

Vzorem či zdrojem „kritérií správnosti či nesprávnosti“ se může stát bůh, příroda, lidská přirozenost, určitá autorita nebo společnost. Je důležité si uvědomit, že neexistuje jen jedna obecně známá a správná etická teorie. Mravní i jiné hodnoty totožné situace si mohou různé etické teorie vyložit více či méně odlišně.

Tato práce je rozdělena do pěti hlavních kapitol. Cílem první kapitoly, „Zařazení Jana Patočky – vnitřní emigrant a Sókratés“, je nahlédnutí na Patočkův odkaz z širší perspektivy. Zdrojem je mi zde především jeho přednáška *Duchovní člověk a intelektuál* (1975) a myšlenka německo-britského sociologa Ralpa Dahrendorfa. Ten aplikuje teze ze zmíněné Patočkovy přednášky přímo na jejího samotného autora. Tato kapitola tak pojednává o Patočkově rozdílném chápání pojetí duchovního člověka a intelektuála (či jinak řečeno kulturní bytosti) a následně je osoba Jana Patočky

---

⁶ MEJSTRÍK, Vladimír, ed. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 3., opr. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1080-7, s. 73, 186

⁷ MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-386-8, s. 24

⁸ NEČASOVÁ, Mirka. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2673-1, s. 1

ztotožněna s jedním z přístupů duchovního člověka ke světu. Část této kapitoly je také věnována Sókratovi, který v Patočkově filosofii figuroval jakožto jedna z důležitých inspirací a zároveň jej mnoho badatelů se samotným Patočkou srovnává.

Ve druhé kapitole hraje hlavní roli spojení Jana Patočky s Chartou 77. V této části práce dochází ke krátkému výčtu informací o Chartě jakožto o uskupení lidí, kteří nesouhlasili s mocenskými represemi vůči obyvatelům tehdejší Československé socialistické republiky. Následně je pozornost zaměřena na to, jakou hodnotu měla Charta pro Jana Patočku a naopak. Poté následuje rozbor textů, které Jan Patočka pro Chartu 77 sepsal – záměrem je vysvětlit jejich eticky hodnotné pasáže (například ty, které se týkají lidských práv či morálky).

Následující – třetí kapitola – je zaměřena na pojetí výchovy Jana Patočky. V jednom ze svých příspěvků pro Chartu 77 se totiž Patočka zmiňuje o snaze Charty mít určitý pedagogický vliv či přesah. Proto, abychom lépe pochopili, jak vůbec Patočka nahlíží „pedagogický vliv“, vysvětluje tato kapitola Patočkovu filosofii výchovy. Zjistíme, že více než přejímání předpisů dává Patočka ve výchově lidského jedince přednost vlastní samostatné činnosti. Dozvíme se, že více záleží na nalezení vlastní cesty. Ve výchově, kterou Patočka pojímá jakožto zápas mezi vychovatelem a vychovávaným, je cílem vytvořit v žákovi vlastní snahu být aktivní a produktivní. Tím je totiž vytvořen svobodný jedinec. Takový člověk je pomyslným vrcholem pravé výchovy. Skrze několik interpretací Patočkovy teorie výchovy – na příklad skrze myšlenky Radima Palouše, který vysvětlil zrcadlení výchovy v dalších Patočkových teoriích, jako jsou otevřená duše či teorie tří životních pohybů – plynule přejdeme přes pomyslný práh ke čtvrté kapitole.

Čtvrtá kapitola se věnuje péči o duši, kterou si dovoluji považovat za jeden z možných faktorů, který formuje člověka v eticky uvědomělou bytost. Jedná se o činnost, na které byla podle Patočkova mínění vystavena samotná Evropa. Nicméně díky zapomnění na péči o duši se Evropa i sama zničila. Tato kapitola popisuje místo, kde ona péče o duši „vznikla“. Také je zde vysvětleno, jakou roli pro Patočku hrála samotná duše, či jaký je rozdíl mezi otevřenou a uzavřenou duší. Taktéž se zde zaměříme na takzvanou „pedagogiku obratu“, která by měla dle Patočky opět zrodit

žádanou a nepostradatelnou otevřenou duši a měla by být nápomocnou výchovou k novému věku.

Pátá kapitola je věnována Patočkově teorii tří životních pohybů, v níž můžeme při bližším zkoumání taktéž nalézt náznaky etických postojů. Na začátku kapitoly je proto v rámci lepšího vysvětlení samotné teorie uvedeno několik jejích interpretací – například od Zdeňka Kratochvíla či Radima Palouše. Nejdůležitějším se stává třetí životní pohyb, pro který je stěžejní „pravda“. Tu lze taktéž označit za významnou etickou hodnotu, i proto dojde k rozboru původu pojetí „pravdy“. Další část kapitoly je věnována Patočkovu nahlížení dějin, které také souvisí se třemi životními pohyby. S počátkem dějin spojuje Patočka vznik svobody, na níž společně s pravdou cílí samotný pohyb.⁹

---

⁹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann, 1995, s. 22

1. Zařazení Jana Patočky – vnitřní emigrant a Sókratés

Zaměření této kapitoly se odvíjí od analýzy tří možných postojů lidského jedince ke společnosti dle Patočkovy přednášky Duchovní člověk a intelektuál. Patočka se v této přednášce odkazuje na Sókrata i Platóna. Postoje těchto dvou antických velikánů je možno aplikovat na přístupy ke světu ze strany jedinců dnešní doby. A toto připodobnění postoje vůči světu si ukážeme právě na osobě Jana Patočky. K tomuto kroku nás vede německo-britský sociolog Ralf Dahrendorf.

I přes určité výhrady Dahrendorf popisuje Jana Patočku jako jednoho z takzvaných „erasmovců“. Těmito „erasmovci“ zamýšlel Dahrendorf jedince, kteří prožívají své životy v mnohých konfliktech, přesto si však stojí za svým názorem, věří v rozum, angažovaně pozorují svět, ale především také žijí či přežívají své životy v určité nesvobodě. Mezi *societas erasmiana* Dahrendorf řadí Hannah Arendtovou, Isaiah Berlina, Karla Poppera a další.¹⁰ Dahrendorf ke svému náhledu na život „erasmovce“ Jana Patočky využívá již výše zmiňovanou Patočkovu přednášku.

Duchovní člověk a intelektuál je pojednáním o rozlišení mezi pojmem „intelektuál“ a pojmem „duchovní člověk“. Inspiraci pro diferenci těchto dvou konceptů lidského jedince nachází Patočka v Platónově snaze oddělit sofistu (tím je zároveň myšlen i Patočkův intelektuál či kulturní jedinec) od duchovního myslitele jako je Sókratés. Intelektuála, tedy kulturního člověka, považuje Patočka za všedního. Setkat se v průběhu života s intelektuálem nelze považovat za něco neobvyklého. Naproti tomu duchovní člověk má charakteristiku jinou, docela nesamozřejmou. Duchovní člověk především nepojímá svět jako prostou skutečnost. Duchovnímu jedinci se jeví svět (život) ne jako běžný, nýbrž jako problematický. Duchovní člověk se vystavuje negativním zkušenostem. Takový jedinec je schopen „žít nikoli na pevné půdě, nýbrž v něčem, co se pohybuje; žít v nezakotvenosti“.¹¹ Setkání s takovým jedincem člověku utkví v paměti spíše než setkání s „pouhým“ intelektuálem.

---

¹⁰ DAHRENDORF, Ralf. *Pokoušení nesvobody: intelektuálové v časech zkoušek*. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 978-80-7319-065-1.

¹¹ PATOČKA, Jan. Duchovní člověk a intelektuál. In *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách*. Praha: Oikoymenh, 2002, s. 355-371. ISBN 80-7298-054-8, s. 359

„Duchovní člověk má obrácený svět. Je mu problematický, a to mu není nevítko, nýbrž v tomto elementu jediné může žít. Není to žádné vynášení, žádný „elitarismus“. Vidí prostě věci takto na základě zkušenosti. Tyto zkušenosti jsou obecně lidské, jsou negativní: rozpornost, nesoulad, nedůslednost lidí; nepevnost, zrada toho, nač člověk nejvíce spoléhá; smrt jako iracionální přerušení niti smyslu; zhroucení naděje, kterou se člověk nejvíce těšil; ustavičnost ohrožení, kterým je život. Veskrze negativní povahy. Duchovní člověk vidí, že naivní jistota a důvěra ve jsoucno je těmito zkušenostmi otřesena, ale není slaboch a skeptik, který zoufá. V tomto zhroucení, v tomto nic doufá najít své všecko. Negativní zkušenosti nehází za hlavu, jako většina z nás. Jsou mu nezapomenutelné, stále na očích. Právě proto nemůže již žít jako před nimi.“¹²

Zdá se, že hodnota duchovního jedince tkví právě v jeho opačném vnímání světa. Takové vnímání je neobyčejné oproti „pouhému“ kulturnímu jedinci (neboli intelektuálovi). Filozof Jakub Homolka poukazuje na fakt, že „Patočka zdůrazňoval, že zejména duchovní lidé jsou těmi, kteří v obci hrají klíčovou roli: právě oni totiž ‚promítají svou péči o duši do státu‘, a jsou tak ‚středem‘, kolem kterého se ‚stát točí‘ a ze kterého je teprve možné ‚vzdorovat a bránit se úpadku‘ a dosáhnout ‚vzestupu‘“.¹³ Zdá se, že jedinci, kteří nejsou ochotni vnímat svět (neboli také svou vlastní „obec“) problematicky, nejsou schopni zajistit světu (obci) určitou prosperitu a lepší vyšší cíl. Existence „pouhému“ intelektuála ještě nezajišťuje jistotu možné změny či vývoje k lepšímu. Přístup ke světu ze strany intelektuála postrádá oproti přístupu duchovního jedince právě tu opravdovou „péči o duši“, zanícený zájem či pochybování o zjeveném a chybí zde také postavení se možné problematizaci takzvaně zpřímá.

Zdeněk Pinc se v návaznosti na Patočkovu přednášku zamýšlí nad původem či zrodem intelektuála.¹⁴ Jeho počátek spojuje se vznikem písma. Existence intelektuála je podle Pince navíc podmíněna již předchozí existencí duchovního člověka – intelektuála by nebylo bez duchovního jedince.¹⁵

---

¹² PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel, CHVATÍK, Ivan, ed. *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách*. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-054-8, s. 486

¹³ HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovu pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4, s. 216

¹⁴ Opět připomínám, že intelektuál je v této souvislosti chápán taktéž jako kulturní jedinec či antický sofista.

¹⁵ PINC, Zdeněk. V zápase mezi Kristem a Antikristem. Duchovní člověk nebo intelektuál? In *Jan Patočka, české dějiny a Evropa: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 1.-2. června 2007 ve Vysokém nad Jizerou*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní okresní archiv

Jak již bylo poznamenáno, Patočka ve své přednášce *Duchovní člověk a intelektuál* předkládá myšlenku o existenci tří možných postojů jedince ke společnosti. Příkladem prvního postoje je Sókratova snaha „ukazovat lidem, jak se věci ve skutečnosti mají, že svět je temný, problematický, že ho nemáme – to znamená ale dostat se do konfliktu a jít na smrt“. Druhý možný přístup je k nalezení u Platóna, který volí ve svém postoji ke společnosti vnitřní emigraci, tedy „stažení se z veřejnosti, z kontaktu a konfliktu se světem a hlavně s obcí, v naději, že filosofickým hledáním najde to, co ve svých důsledcích, jako obec duchovních lidí, umožní duchovním lidem, aby žili a neumírali.“¹⁶ Poslední, tedy třetí možností, je stát se sofistou. Toho Dahrendorf charakterizuje jako „věčně malicherně kritizujícího intelektuála“.¹⁷

Bylo by možné říci, že duchovní jedinec – na základě Patočkovy charakterizace a interpretací dalších badatelů – má skrze své uvědomění si problematičnosti světa blíže k etickému konání než ostatní lidé. Duchovní jedinec spolehlivěji pečuje o svou duši, která je pak skrze tuto starost způsobilá k lepšímu odlišení správného činu od špatného. Opravdový duchovní jedinec je schopen svým vlivem povznést nejen sebe, nýbrž i své okolí (je-li tomu otevřený) – třebaže je tento progres „obce“ vykoupen jeho vlastním nepohodlím.

1.1 Počátek „duchovního konceptu“ a ztotožnění Jana Patočky s uvedenými postoji

Dle Jakuba Homolky nalezneme počátky konceptu „duchovního člověka“ v Patočkových dřívějších spisech – například v nevydaném textu *Nitro a duch*. Patočka zde pro své pojetí „ducha“ čerpá mimo jiné z křesťanských myšlenek (extatické vystupňování v nový svět, postavy svatých apod.) i z řecké filosofie (termíny *nús* a *pneuma*). „Při jejich interpretaci Patočka zdůrazňuje, že ducha nelze redukovat na

---

Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2007. Z Českého ráje a Podkrkonoší. ISBN 978-80-86254-16-6, s. 115

¹⁶ CHVATÍK, Ivan, KOUBA, Pavel. Duchovní člověk a intelektuál. In *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách*. Praha: Oikoymenth, 2002, s. 355-371. ISBN 80-7298-054-8. s. 362

¹⁷ DAHRENDORF, Ralf. *Pokoušení nesvobody: intelektuálové v časech zkoušek*. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 978-80-7319-065-1, s. 111

„pouhý intelekt“, neboť je čímsi, co je spjato s celým životem, respektive s jeho „obnovou“, „novým zrozením“, „přerodem“ apod.“, vysvětluje Homolka.¹⁸

Ovšem za opravdu klíčový spis vedoucí k myšlence o duchovním jedinci lze považovat Patočkův text z roku 1936 *Duch a dvě základní vrstvy intencionality*. Zde Patočka popisuje stav, při němž začne lidská bytost vnímat svět jako problematický a tímto přerodem se stává duchovním jedincem:

„Člověk pak zakouší něco zvláštního, jako by mu spadly šupiny s očí a je tu sám před nekonečnem, které ho obklopuje; a v tomto obkloповání k němu přece náleží. To je základní perspektiva, kterou je třeba přijmout a která má nově utvářet celý život. Už nežijeme pro jednotlivé impulsy a z nich, nýbrž vše je postaveno do služeb zaujetí, které požaduje bezpodmínečnost a slibuje dát životu absolutní oporu. V okamžiku této proměny se člověk stává duchovní bytostí.“¹⁹

Patočku můžeme jistě považovat spíše za duchovního jedince nežli za intelektuála. Patočkův počáteční životní postoj ke společnosti lze ztotožnit především s Platónovým přístupem. Dahrendorf má za to, že samotnému Patočkovi tento přístup imponoval nejvíce.²⁰ Vždyť Patočka se de facto v určité fázi svého života stáhl více či méně nuceně a pokorně z veřejné sféry. Za postoj Sókratovský by pak mohla být shledána Patočkova angažovanost v politické sféře na sklonku jeho života.²¹ V této situaci totiž „jak Sókratés, tak i Patočka – i přes „nerovný zápas“ s dobovou politickou mocí – nikdy neustoupili ze své pozice a nikdy nepřestali hledat dobro, spravedlnost a pravdu.“ I proto bývá Patočka nazýván „českým Sókratem“.²²

Taktéž Ivan Dubský nachází u Patočky osobnost Sókrata. Tento antický myslitel byl podle Dubského jedním z impulsů, které udaly směr Patočkově filosofii.²³

---

¹⁸ HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovu pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4, s. 124-125

¹⁹ PATOČKA, Jan, CHVATÍK, Ivan, FREI, Jan. ed. *Fenomenologické spisy: texty z let 1931-1949*. Praha: Oikomenh, 2008. ISBN 978-80-7298-307-0, s. 296-297

²⁰ DAHRENDORF, Ralf. *Pokoušení nsvobody: intelektuálové v časech zkoušek*. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 978-80-7319-065-1, s. 111

²¹ Tamtéž, s. 111

²² DUPKALA, Rudolf. *Jan Patočka (1907-1977)*. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Ed. REMIŠOVÁ, Anna. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0. s. 781

²³ Dubský zde identifikuje celkově dva impulsy, které ovlivnily Patočkovu myšlenku - jedním z nich je Sókratés, druhým je Edmund Husserl a jeho problém „přirozeného světa“ (Lebenswelt).

„Dědictví Sókratovo předané Platónem“ shledává Dubský v propojení filosofie se zájmem o „osud člověka“ a ve ztotožnění filosofie se „starostí o duši“. A právě tento odkaz je nalezen u Patočky. „Duše nás vysílá hledat dobro a rozumovou jasnost o všem, o čem člověk přemýšlí a co činí, duše nám dává odpověď, proč volit dobro a nikoli zlo, proč pravdu a nikoli zdání (...) ,starost o duši nás přivádí do života v pravdě“.²⁴

---

²⁴ DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2. opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-37-2, s. 9

2. Charta 77 – boj za dodržování lidských práv

Začátek této kapitoly předkládá základní informace o Chartě 77 – například její vznik, důvod její existence, cíle a fungování. Dále se kapitola věnuje samotné roli Jana Patočky v Chartě 77 – je zde využito interpretací několika autorů, kteří se zajímají o tuto etapu Patočkova života. Zjistíme, že Patočkova motivace spoluorganizovat Chartu 77 nepramenila jen z občanského a mezinárodního popudu, nýbrž také z mravní pohnutky.²⁵ Patočkův mravní záměr vykazují mimo jiné prohlášení, která pro Chartu napsal. V těchto textech totiž najdeme Patočkovu vnímání etických hodnot, jako jsou morálka, svoboda či lidská práva. Závěr kapitoly obsahuje rozbor těchto Patočkových prohlášení.

Zjednodušeně řečeno lze Chartu 77 popsat jako uskupení lidí, které nesouhlasilo s mocenskými represemi vůči obyvatelům československého státu. Respektive za jeden z katalyzátorů pro vznik Charty lze považovat tehdejší postih vedený vládou vůči undergroundové hudební skupině The Plastic People of the Universe.²⁶ Charta 77 se oficiálně zrodila v roce 1976 a za jejím vznikem stojí například právník, historik a politik Jiří Hájek, spisovatel a první prezident samostatné České republiky Václav Havel, politik, právník a politolog Zdeněk Mlynář či právě pro tuto diplomovou práci důležitý Jan Patočka.

Jak poznamenává Aleš Prázný, Charta vznikla deset let po snaze nastolit „socialismus s lidskou tvář“. „Tento termín, s nímž přišel Alexandr Dubček, ve skutečnosti přiznával jednak to, že onen socialismus žádnou lidskou tvář nemá, a jednak, že je pleonasmem, protože socialismu bez lidské tváře není socialismem.“²⁷ Na konci roku 1976 byly pod prohlášení Charty sbírány podpisy občanů různorodých

---

²⁵ BLECHA, Ivan. *Jan Patočka*. Olomouc: Votobia, 1997. Velká řada (Votobia). ISBN 80-7198-287-3, s. 192

²⁶ V roce 1976 byli zatčeni členové undergroundové kapely The Plastic People of the Universe společně s dalšími dvaceti lidmi. Pavel Kohout a Václav Havel dle režimu využili situace a iniciovali následující kampaň Charty 77. Tehdejší režim si tedy nepřipouštěl možnost, že by třeba jen v něčem chyboval a nepovažoval vznik Charty za opodstatněný. Chartisty vláda považovala za jedince využívající stávající situaci a snažící se „podkopat“ tehdejší – z pohledu režimu – bezchybné směřování k zářné budoucnosti.

²⁷ PRÁZNÝ, Aleš. Ctnosti svobody: Jan Patočka a Charta 77. in *Dějiny a současnost*. 2017, 2017(06), 33-36, s. 33

profesí i politických zaměření (podle dostupných informací se zpočátku jednalo zhruba o 240 podpisů, později se přidalo dalších 1600 signatářů).

Samotné prohlášení vystupovalo proti nedodržování lidských práv dle mezinárodního paktu (přesné názvy znějí: Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech), který roku 1975 podepsal na konferenci v Helsinkách tehdejší československý prezident Gustav Husák. Tyto mezinárodní smlouvy (neboli také jinak řečeno Helsinská dohoda) pak byly v říjnu roku 1976 uvedeny ve Sbírce zákonů, nicméně prakticky nebyly nikdy dodržovány.

Cílem Charty 77 bylo „vést konstruktivní dialog s politickou a státní mocí“ a upozornovat „na různé konkrétní případy porušování lidských práv“. Erazim Kohák popisuje Chartu jako společenství ani ne revoluční, ani ne podkopávající legitimitu tehdejší vlády. „Všeho všudy upomínala vládu, že ideály lidské důstojnosti a občanské svobody, ke kterým se sama hlásila ve svých zákonech a mezinárodních smlouvách, jsou v praxi soustavně porušovány, a vyzývala celou společnost k tomu, aby podpořila vládu v zajišťování vítězství vlády zákona nad libovolným zneužíváním moci“, charakterizuje Chartu Kohák.²⁸

Vždy na jeden rok byla určena trojice mluvčích, jejímž úkolem bylo promlouvat jménem Charty s veřejností, vládou či novináři. Jak uvádí redaktor Tomáš Vlček, Charta 77 se „za dobu své existence vyjádřila k řadě společenských problémů, jako např. k diskriminaci v zaměstnání a povolání, ke svobodě cestování, ke stavu životního prostředí, k právům věřících občanů a stavu řeholí, stavu ekonomiky, problematice důchodů, k toxikomanii a mnoha dalším“. Pole působnosti Charty 77 bylo tedy dosti široké. Dokonce se zapojovala i do podávání žádostí o amnestie politických vězňů.²⁹

---

²⁸ KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka: filosofický životopis*. Přeložil Josef MOURAL. Jinočany: H & H, 1993. Profily. ISBN 80-85787-21-0, s. 17

²⁹ VLČEK, Tomáš. Charta 77. In: *Www.totalita.cz* [online]. [cit. 2017-01-31]. Dostupné z: <http://totalita.cz/vysvetlivky/ch77.php>

2.1 Role Jana Patočky v Chartě 77

Jak již bylo zmíněno, pro Chartu byli na každý rok určeni tři mluvčí. První trojicí se stali Václav Havel, Jiří Hájek a Jan Patočka. V určitou chvíli však došlo ke komplikaci – Václav Havel byl uvězněn, Jiří Hájek byl postižen domácím vězením – a funkce mluvčího tak padla jen na Jana Patočku. Právě on pak hovořil s novináři zahraničního časopisu Elle a holandským ministrem Maxem Van der Stoelem. A především po těchto rozhovorech následovaly intenzivnější výsledky tehdejší tajnou policií StB, které se výrazně podepsaly na Patočkově smrti.

2.1.1 Důvody Patočkova působení v Chartě 77

Erazim Kohák, který považoval Jana Patočku za typ „sókratovského filozofa“ neboli za „věčného tazatele“, byl přesvědčen, že Patočka „se neujal záležitosti Charty z žádného nahodilého důvodu osobního, politického či souvisejícího s jakousi obskurní ‚angažovanou‘ filosofií, nýbrž z důvodů zakořeněných hluboce v tisíciletých hlavního proudu *philosophia perennis* – v přesvědčení, že vize Dobra, které filosof zakouší jako skutečné, vyvstává do skutečnosti teprve filozofovým činem.“³⁰ Kohák zde vypovídá o činu, který je třeba vykonat – a to právě pro vyšší dobro a život, který by bez boje nebyl tím opravdovým životem. Přestože Patočka nikdy nevytvořil jednotný etický systém či teorii jako například Aristotelés či Immanuel Kant, nelze si nicméně u Patočky nevšimnout etických hodnot, jejichž uvědomění se snaží v lidech probudit na příklad konkrétně v textech pro Chartu 77. Jedná se o dosažení svobody, lidských práv či pravé výchovy. Patočkova politická aktivita na sklonku života s sebou přináší „promítání své péče o duši do státu“³¹. Tímto bychom se opět mohli dostat k duchovnímu jedinci, o kterém pojednávala předchozí kapitola. Duchovní jedinec spolehlivě pečuje o svou duši,

---

³⁰ KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka: filozofický životopis*. Přeložil Josef MOURAL. Jinočany: H & H, 1993. Profily. ISBN 80-85787-21-0, s. 23

³¹ HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovo pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4, s. 216

kteřá je pak skrze tuto starost způsobilá k lepšímu odlišení správného čin od špatného – takový jedinec je pak schopen svým vlivem povznést nejen sebe, nýbrž i své okolí.

2.1.1.1 Mravní vliv Tomáše Garrigua Masaryka

Nyní se krátce zaměříme na názory týkající se propojení myšlenek a činů Jana Patočky s T.G. Masarykem. Zdá se totiž, že Patočka má tendence vracet se v období nejistoty a nedostatku síly zpět ke „starým“ myslitelům, kteří jsou pro něj morálně hodnotní. Výborný životopisec Pavel Kosatík se ve svém článku odkazuje na Patočkův spis z roku 1939 *Česká vzdělanost v Evropě*, kterému předcházela Mnichovská dohoda. Jak ze spisu vyplývá, Patočka se přidává k dalším obyvatelům tehdejší československé země a kritizuje takzvanou První republiku. Za výsledný pád demokracie však podle Patočky nemohl Masaryk (kterého Patočka obdivoval a zároveň i kritizoval po celý svůj život), nýbrž „ke katastrofě došlo, protože Masaryka bylo mezi lidmi málo“. Navzdory všem životním útrapám se však Kosatíkovi Patočka jeví jako „filosof bytostně pozitivní“.³²

Ota Říha má za to, že Patočka čerpal z Masaryka „mravní sílu“ taktéž právě v době, kdy přijal roli mluvčího pro Chartu 77. „Tím plně prokázal, že je schopen naplnit slova, kterými charakterizoval význam Masarykovy filosofie, že je schopen ‚velkého činu, který se neleká rizika a rozhodností‘ (pozn. a) Masarykovo ‚pravda vítězí‘ transformoval na ‚nežít se lží‘“.³³

Zdá se, že Pavel Kosatík a Ota Říha zastávají podobný názor. Kosatík však navíc propojuje blízkost Masaryka – Patočky se „solidaritou otřesených“:

„Typ chartovní solidarity Patočka tehdy nazval „solidaritou otřesených“. Téma vnitřního otřesu jako reakce na prožité události se v jeho textech objevuje už od Mnichova - jako jeden ze způsobů, jak dosáhnout fenomenologického vhledu do nitra vzájemných vztahů mezi elementy skutečnosti. Právě z otřásajících životních zážitků podle Patočky roste schopnost vidět skutečnost nově a jinak, i když často

---

³² KOSATÍK, Pavel. *Česká inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2373-3, s. 273

³³ ŘÍHA, Ota. Úvodní slovo na téma Jan Patočka a T.G.Masaryk. In VONKOVÁ, Erika, ed. *Jan Patočka, Češi a Evropa: sborník prací z konference Jan Patočka, Češi a Evropa uspořádané Pedagogickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně k 50. výročí působení Jana Patočky na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Masarykova universita, 2000. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-2483-6, s. 11

za cenu duchovní krize. O tom, že i bytostný optimista tyto hluboké krize prožíval, se od něho čtenáři dozvěděli až úplně nakonec, z jeho strany bezděčně a vlastně posmrtně.“³⁴

Z uvedené citace vyplývá, že právě v době otřesu, vlastních pochybností o skutečnostech života, má člověk možnost nahlédnout svět takový, jaký opravdu je, ale zároveň i jaký by mohl být. Toto prozření pak jedince vede buď k uzavření do sebe samého, nebo naopak ke sdílení pocitů s dalšími otřesenými, z čehož plyne „solidarita otřesených“.

2.2 Texty Jana Patočky pro Chartu 77

Během působení pro Chartu „se Patočka začal intenzivněji zajímat nejen o konkrétní podoby vykonávání politické moci v totalitním systému, ale také začal zásadně diferencovat mezi takzvanou ‚morálkou o sobě‘ a ‚morálkou‘ formální, příležitostnou, úskočnou a podobně“.³⁵

Podle Rudolfa Dupkala hraje v Patočkově filosofii rozhodující roli „právě jeho ‚morální nauka‘, která má charakter humanistické etiky“. A s odkazem na Aviezera Tuckera dodává, že jedním z hlavních rysů této etiky je „právo na svobodné projevování se lidské autenticity“, přičemž autenticita je zde hodnocena kladně.³⁶ „Nemorální lidé jsou neautentičtí a naopak“.³⁷ Tehdejší československá vláda však jakékoliv svobodné projevy potírala.

Jan Patočka napsal během svého fungování v Chartě 77 několik článků, které měly za cíl vysvětlit snahy Charty či definovat Chartu vůbec. Především je však z textů také cítit snaha probudit v lidech otázky týkající se morálky, lidských práv a podobných – s etikou souvisejících – témat. Ivan Dubský se vyjadřuje k jeho chartovním textům takto:

---

³⁴ KOSATÍK, Pavel. *Česká inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2373-3, s. 273

³⁵ DUPKALA, Rudolf. *Jan Patočka (1907-1977)*. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Ed. REMIŠOVÁ, Anna. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0, s. 790

³⁶ DUPKALA, Rudolf. *Jan Patočka (1907-1977)*. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Ed. REMIŠOVÁ, Anna. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0, s. 790

³⁷ TUCKER, Aviezer. *Fenomenologie a politika: od J. Patočky k V. Havlovi*. Přeložila Klára CABALKOVÁ. V Olomouci: Votobia, 1997. Velká řada, sv. 34. ISBN 80-7198-223-7, s. 71

„V každém jednotlivci přítomná úcta k člověku jako takovému, píše v nich, a k tomu smysl pro obecné dobré, které činí člověka člověkem, musí vést k pochopení významu mravního smýšlení pro reálnou společnost a její normální fungování. Člověk, který se začíná starat o obecné dobré, takový člověk musí být však nejen člověk nahlédnutí, ale bezpodmínečné odpovědnosti a odvahy, má-li se celou svou osobností bránit proti bezpráví, vystoupit proti němu. A vzít na sebe i nepohodlí a jisté riziko. Jan Patočka tak učinil.“³⁸

Z této citace je opět znát Patočkova snaha zdůraznit podstatný význam antické „péče o duši“, která jde ruku v ruce s mravním smýšlením. Jakmile bude v lidech opět probuzeno mravní smýšlení, odvaha i odpovědnost (a to třeba právě skrze texty Charty 77), začnou lidé více pečovat nejen o svou duši ale i o svou obec. Takovému myšlení s sebou přináší také morální postoj „bránit proti bezpráví“ – i s přijetím více než pravděpodobné možnosti, že na jedinci budou činěny represe. Na mysl přichází podobnost se Sókratovou snahou „ukazovat lidem, jak se věci ve skutečnosti mají, že svět je temný, problematický, že ho nemáme – to znamená ale dostat se do konfliktu a jít na smrt“.³⁹

2.2.1 Kde nalézt podle Patočky naprostou morálku?

V článku „Čím je a čím není Charta 77“ se Jan Patočka snaží vytyčit hlavní rysy samotné Charty neboli odboje za občanská práva a svobody. Zároveň se zde zamýšlí nad tím, kde je možné nalézt naprostou morálku.

Jednou z věcí, kterou dle Jana Patočky není moderní technika schopná zajistit, je opravdová morálka, kterou Patočka chápe jako „nauku zásad a bezpečného vnitřního smýšlení“. Morálku totiž nelze vytvořit technickou cestou. Jádro jistoty morálky nenajdeme ani ve státu, výrobní společnosti nebo v moci a síle. Stejně tak si Patočka nemyslí, že by mohl takovýto „pořádek“ fungovat na základě zvyklosti, natož aby se morálka mohla uchytit skrze donucovací moc. Přesto však společnost bez mravního základu nemůže fungovat. Podle Patočky „je třeba něčeho zásadně netechnického, ne

---

³⁸ DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2. opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-37-2, s.

10

³⁹ CHVATÍK, Ivan, KOUBA, Pavel. Duchovní člověk a intelektuál. In *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách*. Praha: Oikoymenh, 2002, s. 355-371. ISBN 80-7298-054-8. s. 362

pouze prostředkovaného, je třeba morálky nikoli úskočné a příležitostné, nýbrž naprosté“.⁴⁰

Morální základy a zásady (například výše zmíněná odvaha a vlastní odpovědnost) vytvářejí dle Patočky nejenom fungující společnost, nýbrž především uvádějí lidskou bytost do opravdové možnosti být člověkem. Tato entita „vymezuující člověka“ má samozřejmě návaznost na lidská práva.

„Pojem lidských práv není nic jiného než přesvědčení, že i státy a celá společnost se staví pod svrchovanost mravního citění, že uznávají něco nepodmíněného nad sebou, co i pro ně je závazně posvátné (nedotknutelné), a že svými silami, jimiž tvoří a zajišťují právní normy, míní přispět k tomuto cíli. Totéž přesvědčení žije i v jednotlivcích a je základem plnění jejich povinností v životě soukromém, pracovním i veřejném. Jedině v souladu s ním existuje skutečná záruka toho, že lidé nejednají jen pro výhody nebo ze strachu, nýbrž svobodně, ochotně, zodpovědně.“⁴¹

Patočka v této citaci tedy tvrdí, že existence lidských práv je důkazem, že daná lidská společnost uznává morálku jakožto něco „existenčně“ vyššího nad danou společností samotnou. Tímto vyšším cílem je všeobecné mravní citění. Cesta k tomuto „svatému grálu“ je vydlážděna právními normami, vlastním mravním zájmem a vlastní samočinností a snahou udržovat dané normy a zájem. „Práva člověka týkají se v podstatě každého člena společnosti, zodpovědného individua, člověka v jeho podstatě, nehledě k nepodstatným stránkám, jako jsou fyzické nebo nahodilé, z okolností a vývoje získané rozdíly“, vysvětluje všeobecnou aplikovatelnost práv.⁴²

Podle Patočky tedy nelze morálku získat skrze techniku, nelze ji obhájit ani skrze zvyky, nýbrž ani skrze donucení jedince chovat se morálně (v tomto případě by totiž scházelo vnitřní přesvědčení). Právě přesvědčení je pro morálku tím stěžejním. Lidé si musí být jisti, že morální zásady platí pro všechny bez rozdílu, neboli že jsou

---

⁴⁰ PATOČKA, Jan. Čím je a čím není Charta 77. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 11-14. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 11

⁴¹ PATOČKA, Jan. *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, ISBN 978-80-7298-234-9, s. 12

⁴² PATOČKA, Jan. Proč nemá Charta 77 být zveřejňována a jaké jsou logické prostředky jejího zkeslování a utajování. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 15-17. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 15

tyto zásady bezpodmínečně platné. Podle Patočky je potřeba morálka „naprostá“. A tato naprostá morálka vzniká právě s vnitřní jistotou, že morálka je něco „vyššího“ a že „dělá člověka člověkem“. ⁴³ Zdá se, že abychom byli schopni pojímat morálku jako „naprostou“, musíme věřit v její sílu a existenci skrze své vlastní přesvědčení.

2.2.2 Nepostradatelná lidská práva

Přiznání či naopak nepřiznání lidských práv spadá pod etický kodex každé lidské společnosti. Charta byla přesvědčena o tom, že místo aby tehdejší československá vláda práva svých občanů bránila s mateřskou péčí, vytvářela naopak jisté perzekuce a práva a možnosti svých obyvatel potírala. Jednou z náplní Charty fungující na „osobně-mravní bázi“ bylo upozorňovat na toto upírání lidských práv tehdejších občanů ČSSR. V návaznosti na téměř před dvěma stoletími vyřčenou myšlenku Immanuela Kanta, že „všechny mravní povinnosti spočívají na tom, co lze nazvat povinností člověka k sobě“, poukazuje Patočka na důležitost a „povinnost bránit se proti jakémukoli na sobě páchanému bezpráví“. ⁴⁴

„To vše znamená, že účastníci Charty nejednají z jakéhokoli zájmu, nýbrž z pouhé povinnosti, z příkazu, který stojí výše než politické závazky a práva a je jejich pravým, jedině spolehlivým základem.“ ⁴⁵

Patočka v článku „Čím je a čím není Charta 77“ poznamenává, že ani signatáři Charty, ani Charta celkově, se nesnaží o politickou pro/proti aktivitu. Jedná se jen o čistou snahu „očistit a posílit vědomí, že existuje vyšší autorita, které jsou zavázáni jednotlivci ve svém svědomí a státy svým podpisem na důležitých mezinárodních dohodách; (...) jejich podpis tu znamená závazek, že politika podléhá právu a nikoli právo politice“. ⁴⁶ Touto vyšší autoritou je, zdá se, právě naprostá morálka.

---

⁴³ PATOČKA, Jan. Čím je a čím není Charta 77. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenth ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, ISBN 978-80-7298-234-9, s. 11-14

⁴⁴ PATOČKA, Jan. Čím je a čím není Charta 77. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenth ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 11-14. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 12-13

⁴⁵ Tamtéž, s. 13

⁴⁶ Tamtéž, s. 13

Na základě textu „Čím je a čím není Charta 77“ lze stanovit několikabodovou osnovu, kterou s sebou nesou práva a povinnosti utlačovaných:

- 1) mravní povinnost v sobě nese povinnost člověka k sobě – s tou jde ruku v ruce povinnost bránit se bezpráví
- 2) takováto povinnost je základem politických závazků a práv – je jim tedy nadřazena
- 3) „k povinnosti bránit se proti bezpráví náleží možnost informovat kohokoli o křivdě, která se jednotlivci děje“
- 4) „k zastávání svých mravních práv, tj. povinností k sobě i k druhým, není potřeba žádného sdružování, poněvadž zde nemluví nic, než v každém jednotlivci přítomná úcta k člověku jako takovému a k tomu smyslu pro obecné dobré, který člověka činí člověkem“
- 5) povinnost zastávat sám sebe je totožná s povinností ke společnosti, jejíž součástí jedinec je ⁴⁷

Z uvedeného vyplývá, že je naší mravní povinností bránit se, děje-li se nám křivda, jsou-li nám uzurpována naše práva. V takové situaci máme také možnost podělit se o tomto příkoří s druhou osobou, informovat ji o svém stavu. V souvislosti s mravními právy, která Patočka chápe jako „povinnosti k sobě i k druhým“ mluvíme o všeobecné úctě jednoho lidského jedince ke druhému. Toto se pak rozšiřuje na celou společnost.

Podstatou lidských práv je, zda jsou práva „dodržována veskrze a naprosto“. Možnost „bránit se bezpráví“ musí existovat i tehdy, je-li pácháno bezpráví třeba jen na některých jedincích z mnoha – nejde tedy o to „zda většina se cítí spokojena s běžnou praxí“. ⁴⁸

---

⁴⁷ PATOČKA, Jan. Čím je a čím není Charta 77. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 11-14. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 13

⁴⁸ PATOČKA, Jan. Proč nemá Charta 77 být zveřejňována a jaké jsou logické prostředky jejího zkreslování a utajování. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 15-17. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 15

Zdá se, že Jan Patočka tedy považoval svou angažovanost v Chartě za nepopíratelný důsledek své mravní povinnosti upozornit na společenské příkoří konané ze strany vlády. „Účelem Charty 77 je proto spontánní a vší vnější závaznosti prostá solidarita všech, kdo pochopili význam mravního smýšlení pro reální společnost a její normální fungování“, doznává Patočka.⁴⁹

Zde se opět setkáváme se „solidaritou otřesených“, na kterou poukazyval dříve zmíněný Pavel Kosatík. Na termín „solidarita otřesených“ upozorňuje taktéž Erazim Kohák ve své knize *Jan Patočka* a propojuje solidaritu s „péčí o duši“. Znakem Charty podle Koháka však není jen tato „solidarita otřesených“, nýbrž také „přijetí zodpovědnosti za svobodu“.

„...solidarita otřesených, jak ji vykládá Patočka, je společenství těch, kdo vědí, že tyto výhody nejsou to, oč v životě jde. Skutečný životní úkol je péče o duši; život s čistým svědomím, život v pravdě, nebo – daleko staršími slovy – nejprve hledání Království Božího. A další důležitý rys Charty: následkem vytřesení přízemních pouček každodennosti nebyl žádný úlet, nýbrž jeho pravý opak, přijetí zodpovědnosti za svobodu. To je výzva, vydaná Chartou: výzva k přijetí zodpovědnosti svobodných občanů. Perspektiva je veskrze masarykovská: skromné konkrétní gesto, jež je zároveň přihlášením se k mravní zralosti svobodného člověka i jejím výrazem.“⁵⁰

Kohák zde mimo jiné polemizuje nad Patočkovým pojetím svobody. Nabytí svobody s sebou nese jen určitou volnost, nýbrž také povinnosti s tím spojené. Jedná se například o povinnost bránit tuto svobodu, dalo by se říci odpovědně ručit za dodržování lidský práv (která s sebou svoboda přináší) a to nejenom co se týká vlastní osoby, ale i zbytku společnosti.

Patočka v textu „Proč nemá Charta 77 být zveřejňována a jaké jsou logické prostředky jejího zkreslování a utajování“ pokládá několik otázek, které plynou z předchozího zamyšlení o lidských právech a jejich platnosti. V souladu s Helsinskou dohodou, která byla tehdejší československou vládou porušována, jsou vzneseny tyto dotazy:

---

⁴⁹ PATOČKA, Jan. Proč nemá Charta 77 být zveřejňována a jaké jsou logické prostředky jejího zkreslování a utajování. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoyomenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 15-17. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 13

⁵⁰ KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka: filosofický životopis*. Přeložil MOURAL, Josef. Jinočany: H & H, 1993. Profily. ISBN 80-85787-21-0, s. 172

- 1) „Platí lidská práva tak, jak jsou formulována v paktech (...) vskutku bezvýjimečně a všeobecně?“
- 2) „Platí-li, provádí se jejich aplikace rovněž bez výjimky a všeobecně?“
- 3) „Je tato platnost i aplikace zaručena stálou veřejnou kontrolou?“
- 4) „Nemá-li společnost k dispozici ve svém dosavadním zřízení instituce nestranné kritické kontroly, jak dalece je ochotna trpět svobodnou občanskou iniciativu (u nás ostatně ústavně zaručenou), která svým cílem má šíření příslušného kritického ducha?“⁵¹

Tyto zdvořile položené otázky obsahovaly pro tehdejší společenskou situaci velmi provokativní nádech. Nicméně pokud by byla lidská práva dodržována a na morálku nahlíženo jako na cíl, nebyl by tak nutný důvod tyto otázky pokládat.

2.2.3 Problematika řešená diskuzí

Problematiku týkající se nedodržování lidských práv, uzurpování svobody a podobně lze podle Patočky (tj. Charty 77) řešit prostou diskuzí. Násilí není potřeba. Dialog s protistranou je zde navržen jako prostředek a další krok k vyřešení situace pro toho, kdo je přesvědčen, „že jemu nebo druhým je ukřivděno a je ochoten podrobit se kritickému a nestrannému, tj. zákonně založenému, veřejnému přezkoumání své stížnosti“.⁵² Proti Chartě (či snad i proti uplatňování lidských práv obecně) však stojí dle Patočky manipulace jakožto „typicky zdejší zkušenost“ pro tehdejší ČSSR. Ovšem i proto, že Charta disponovala odvahou manipulaci vlády veřejně odhalit, získala si své příznivce nejenom v Československé socialistické republice ale i za hranicemi země.

---

⁵¹ PATOČKA, Jan. Proč nemá Charta 77 být zveřejňována a jaké jsou logické prostředky jejího zkreslování a utajování. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 15-17. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 15-16

⁵² PATOČKA, Jan. Proč nemá Charta 77 být zveřejňována a jaké jsou logické prostředky jejího zkreslování a utajování. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 15-17. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 16

V článku „K prohlášení Generální prokuratury ČSSR ze dne 1. února 1977“ se Patočka vymezuje vůči vládnímu vyjádření proti Chartě – slovy vysokých funkcionářů „protisocialistickému pamfletu, operující lžemi a polopravdami“. Patočka se opět navrácí k původní snaze Charty poukázat na fakt, že „lidská práva nejsou v ČSSR aplikována, neplatí v tom znění a rozsahu, jak o nich mluví Pakt o lidských právech zcela jednoznačně, nýbrž podřizují se libovolným interpretacím, osobujícím si právo proklamovat, co je a co není zájmem pracujících a společnosti vcelku, právo, jež ve skutečnosti nemůže být definováno bez přihlédnutí k základním lidským právům tak, jak je formuluje Pakt a jak je chápe zdravý lidský rozum“. ⁵³

I na setkání se zahraničními novináři a holandským ministrem Maxem van der Stoelem (1. března 1977) Patočka vyložil záměry Charty a promlouval o snaze neusilovat „o žádné politické změny týkající se ústavy nebo zákonů a usilující toliko o to, aby práva ústavou a známými mezinárodními pakty kodifikovaná byla důsledně zachována a aplikována, a k tomu účelu nabízejí (pozn. signatáři Charty) své služby v podobě diskuse s kompetentními činiteli“. ⁵⁴ Mlčení a tichý souhlas zde už nebyly řešením.

„Odpovězme si však otevřeně: žádná poddanost zatím nevedla k zlepšení, nýbrž jen k zhoršení situace. Čím větší strach a servilnost, tím více si mocní troufali, troufají a budou troufat. Není žádný prostředek, jak zmenšit jejich tlak, než jsou-li znejistěni, vidí-li, že nespravedlnost a diskriminace nejsou zapomínány, že se nad tím vším voda nezavírá.“ ⁵⁵

Důležité je dát najevo své znepokojení a nesouhlas – Charta zvolila pacifistickou cestu dialogu. Nejednalo se jí o neupřímné chování, o činy z vlastního zájmu či prospěchu. Principem bylo jednání opačné – takové jednání „bylo základem dosavadního úspěchu Charty 77 – spolu s opačným jednáním těch, kdo proti ní

---

⁵³ PATOČKA, Jan. K prohlášení Generální prokuratury ČSSR ze dne 1. února 1977. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenth ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 15-17. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 20

⁵⁴ PATOČKA, Jan. K prohlášení Generální prokuratury ČSSR ze dne 1. února 1977. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenth ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 15-17. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 23

⁵⁵ PATOČKA, Jan. *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenth ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, ISBN 978-80-7298-234-9, s. 24

bojovali“.⁵⁶ „Charta neustane připomínat, co náš život dluží oněm právům, která zákonitě našim občanům patří, neustane to připomínat naši i cizí veřejnosti, ať je riziko této činnosti jakékoli“, zdůrazňuje mluvčí Jan Patočka.⁵⁷

Shrneme-li výše řečené v této kapitole, Patočka působil v Chartě pro občanské, mezinárodní i mravní pohnutky. Někteří badatelé se domnívají, že "mravní sílu" nacházel Patočka mimo jiné i u T. G. Masaryka. Podle Patočky nemůže společnost fungovat bez mravního základu, i proto je potřeba takzvaná naprostá morálka. Existence takové morálky je podmíněná všeobecnému mravnímu cítění. Roli zde hraje tedy vnitřní přesvědčení. Disponuje-li jedinec mravním smýšlením, je povinován "bránit proti bezpráví", ať už jsou práva uzurpována jemu samotnému či ostatním. Tento „protest“ by měl vést k dodržování lidských práv. Nabytí svobody s sebou totiž nese jen volnost, nýbrž jejím získáním pojmáme i odpovědnost za její dodržování. Prozření, otřes, uvědomění si perzekucí a podobně vytváří společnou "solidaritu otřesených". Důležité pak je aktivně projevit svůj nesouhlas s danou situací.

---

⁵⁶ PATOČKA, Jan. Co můžeme očekávat od Charty 77? In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoyemeh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 15-17. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 25

⁵⁷ Tamtéž, s. 28

3 Nepostradatelná výchova

V chartovních textech Jana Patočky nalézáme nejen odkazy na etické hodnoty, jako jsou svoboda, lidská práva či morálka. Patočka se zde odvolává také na výchovu, respektive se snaží, aby jeho chartovní texty měly jistý „pedagogický přesah“. Výchova je beze sporu úzce provázána s morálním smýšlením. „Odvaha vychovávat je nepochybně spojena s odpovědností vychovatele za vychovávaného i za vlastní budoucnost.“⁵⁸ Lidského jedince vychovávají či směřují nejen rodiče ale i okolí, se kterým se daný jedinec setkává. Měli bychom si ovšem uvědomit, že primárně se nejedná o to „co o vlastních morálních hodnotách rodiče (pozn. vychovatelé) říkají, ale především o to, zda podle toho, co říkají, také žijí a zda je to na nich také opravdu vidět.“⁵⁹ Zde můžeme vidět například podobnost v praktickém nedodržování lidských práv, přestože byla jejich platnost veřejně uznána vládou ČSSR v roce 1975 na konferenci v Helsinkách.

Lze předpokládat, že správně vychovaný jedinec má v sobě náležitě předdefinovaný smysl ke správné morálce. Takový jedinec oplývá jakýmsi předporozuměním. Nicméně nemám v úmyslu se zde zabírat tím, co je a co není správné. Podle Patočky je výchova především pochopením „že je něco jiného v životě než strach a prospěch a že tam, kde se maxima ‚účel světi prostředky‘ vykládá: ‚libovolný účel světi libovolné prostředky‘, vede to rovnou do černé díry“.⁶⁰ V této kapitole blíže prozkoumáme toto Patočkovu vnímání výchovy.

---

⁵⁸ PELCOVÁ, N. Výchova k odvaze a odvahe vychovávat. Paideia. [online]. 2011 [cit. 2018-03-06].

Dostupné z WWW:

http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?search=Odvahe%20vychov%20vat&sid=2&search_btn=%20Vyhledat%20&lng=cs&lsn=10&jiid=24&jcid=191

⁵⁹ MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-386-8, s. 123

⁶⁰ PATOČKA, Jan. *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenth ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, ISBN 978-80-7298-234-9, s. 27

3.1 Filosofie výchovy jako filosofická disciplína

K pochopení a vyložení filosofie výchovy nekráčí Jan Patočka ve své přednášce „Filosofie výchovy“ (vzhledem ke složitosti tématu) skrze definice, nýbrž skrze otázky. Tyto otázky jsou naplněny skepsí a pochybami – neboť sama filosofie se Patočkovi jeví jako „nauka spekulativní“ a ještě více abstraktní než například matematika. Dle Patočky filosofie vytváří důležité myšlenky (například prvotní a původní teorii atomů), které jsou v určité chvíli předány ke zkoumání přírodním vědám. Nevěří však – oproti pozitivismu – že by filosofie měla ukončit své bádání a raději naprosto vymizet a předat své místo vědě. „Kdyby měl (pozn. pozitivismus) pravdu, bylo by skutečně nejlépe orientovat výchovu co možno výhradně na odborných vědách“, poznamenává.⁶¹

„Úkolem filosofie (...) je podat celkový výklad, klíč k smyslu světa a života. Pedagogika jakožto nauka o výchově nutně předpokládá určitý celkový smysl života, musí tudíž brát ohled, musí být jistým způsobem založena na té nauce, která se zabývá problémy, jež se smyslem života a světa souvisejí.“⁶²

Filosofie je tedy základem pro pedagogiku i výchovu. Všechny předměty v našem světě mají smysl (například i obyčejná sklenice, která slouží k pití) – „mají smysl jako prostředky k určitým účelům“. Filosofie se snaží postihnout smysl života, výklad světa. Pedagogika však dle Patočky již předpokládá výklad světa jakožto určitý. „Pedagogika totiž vzniká tam, kde proces výchovy přestává být neuvědomělým, docela přirozeným, a kde se stává problémem (...) nauka o výchově může vzniknout teprve tam, kde tento proces přirozené formace člověka se stává problémem“, vysvětluje.⁶³

Zdá se, že při výchově dochází k procesu sebe-definování jedince. Vlivem je zde však především okolí, které je pro jedince jakýmsi neoficiálním učitelem. Znalosti a zkušenosti jedné generace jsou předávány generaci následující. Tyto vlivy Patočka identifikuje jako proces formace. „Formace jak bezděčná, tak úmyslná může vést k trojímu způsobu: jednak k naprostému ustrnutí, částečné nebo celkové drezúře, ale

---

⁶¹ PATOČKA, Jan. *Péče o duši*. Připravili Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. Praha: Oikoymenh, 1996.

ISBN 80-86005-24-0, s. 365

⁶² Tamtéž, s. 373

⁶³ Tamtéž, s. 378

také za určitých podmínek ke skutečné výchově“, definuje Patočka.⁶⁴ A právě jen skutečnou výchovu lze považovat za tu pravou.

„Formování identity se daří pouze v případě, že člověk nežije svůj život izolovaně, ale v živých vztazích s jinými lidmi a přebírá odpovědnost jak za ně, tak za sebe. Právě v tomto momentu – schopnosti převzít odpovědnost – spočívá význam morálního vývoje pro vývoj lidské identity.“⁶⁵

Jean Jacques Rousseau má za to, že „pravá výchova“ pramení více než z předpisů spíše ze cvičení. Tréninkem je zde myšlena schopnost vypořádávat se se „slastmi a strastmi života“. Ten, kdo je dokáže snášet nejlépe, je pak dle Rousseaua nejlépe vychován.⁶⁶ Podobně i Jan Patočka spojuje skutečnou výchovu více než s předpisy spíše s vlastní činností a s vlastním cvičením či přiznáním si odpovědnosti. „Činně chápající duch“ je nejvlastnější skutečností. Duch souvisí s činností lidského chápání. „Člověk, který má být vychován, musí být povzbuzen k samočinnosti“, míní Patočka. Zdá se, že jakýkoliv naprosto pevně daný etický systém vštěpovaný lidské bytosti brání člověku poznat sebe samého jako „činně chápajícího ducha“. Brání v poznání své vlastní možnosti konat a chápat sebe samého jako volitele svých životních kroků. „Podstata výchovy, poněvadž výchova je proces tvorby, není nic jiného nežli vzájemné proniknutí, kompetence duchů“, uzavírá Patočka svou tezi.⁶⁷ Při výchově tedy dochází k propojení mezi vychovatelem a vychovávaným. V průběhu této spolupráce (více či méně prodchnuté konflikty) pak dochází ke skutečné výchově.

„Člověk si musí hledat svoji cestu. Výchova mu pomáhá v tomto hledání vlastní cesty. Výchova mu pomáhá v tomto hledání také tím, že jej nutí do určitých forem. Výchova nechce jenom rozvinout přirozené schopnosti, síly, jež samy sebou vykvetou a dají plod, nýbrž nutí člověka, aby svoji spontánnost, samočinnost, rozvinul určitým směrem.“⁶⁸

---

⁶⁴ PATOČKA, Jan. *Péče o duši*. Připravili Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0, s. 390

⁶⁵ MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-386-8, s. 120

⁶⁶ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil, čili, O vychování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910, s. 12

⁶⁷ PATOČKA, Jan. *Péče o duši*. Připravili Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0, s. 402-404

⁶⁸ Tamtéž, s. 410

Vychováváný je při skutečné výchově nucen k vlastnímu uvažování, k rozvinutí svých dispozic a talentu. Schopný vychovatel napomáhá vychovávanému k jeho nejvhodnější životní cestě.

3.1.1 Svoboda jakožto cíl výchovy

Role mezi vychovatelem a vychovávaným je vnímána rozdílně. Vychovatel by měl být vychovávaným vnímán neboli „prožíván, realizován, aby jednotlivce jej do sebe přijímal, v sobě prohluboval, neboť jedině tak bude moci uvědoměle, odpovědně plnit svoji úlohu“. ⁶⁹ Výchova je zde vnímána jako zápas či konflikt. Jistě se však nejedná o násilný konflikt, který by tak popíral Patočkovu morální snahu řešit spory dialogem. ⁷⁰ V tomto zápase se vychovatel snaží potlačit pasivitu, nesvobodu vychovance. Cílem je přetvořit tyto neduhy v aktivní prožívání a spolupráci. ⁷¹

Cílem výchovy je vytvořit z vychovance svobodného jedince. Patočka používá pro svobodu trojí dělení – uvádí svobodu občanskou, hospodářskou a duševní. Stěžejní je svoboda duševní. Podle duševní svobody lze svobodně žít skrze vlastní tvorbu, práci, činnost. „Protože smyslu, účelu života se může jenom aktivně každý jednotlivce sám za sebe zmocnit, to nemůže za něho nikdo jiný dělat“, vysvětluje. ⁷²

Vychovatelství Patočka staví do role „umění všech umění“ a to právě pro to, že při svém správném „zakončení“ vytváří z lidské bytosti svobodného jedince – jedince disponujícího „otevřenou duší“. „Jde o to, být vy-chován, e-dukován k přijetí otevřenosti jakožto lidské povolnosti: výchova, včetně vzdělání, míří výš, než je pouhá obeznámenost s množstvím vyskytujících se jsoucen“, dodává k Patočkovu pojetí

---

⁶⁹ PATOČKA, J. *Filosofie výchovy*. STUDIA PEDAGOGICA, Praha: Pedagogická fakulta UK, 1997, c. 18, s. 41

⁷⁰ Diskuzi namísto násilných konfliktů navrhuje Patočka ve svém textu „Proč nemá Charta 77 být zveřejňována a jaké jsou logické prostředky jejího zkrusování a utajování“, kterému jsme se věnovali v předchozí kapitole.

⁷¹ PATOČKA, Jan. *Péče o duši*. Připravili Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0, s. 426

⁷² Tamtéž, s. 434

výchovy Radim Palouš.⁷³ Cílem skutečné výchovy je tedy vyprodukovat svobodného jedince, jehož duše je otevřená problematizaci světa a takový jedinec je pak schopen péče o duši. Především však (jak bylo řečeno v předchozí kapitole) jedinec, kterému je přiznána svoboda, je povinován tuto svobodu bránit. Je tak povinován ručit za dodržování lidský práv, která s sebou svoboda přináší.

---

⁷³ PALOUŠ, Radim. *Heretická škola: o filosofii výchovy ve světověku a Patočkově pedagogice čili filipika proti upadlé škole*. Praha: Oikoymenh, 2008. Oikúmené, sv. 148. ISBN 978-80-7298-302-5, s. 82

4 Péče o duši

Z předchozích kapitol je evidentní, jak velký význam měla pro Jana Patočku péče o duši. Díky této starosti je například duchovní jedinec schopen snáze rozlišovat správné od špatného. Skutečná výchova má za cíl vytvořit svobodného jedince – takový jedinec je pak schopen péče o duši a jeho duše je otevřená problematizaci světa. „Člověk, který se začíná starat o obecné dobré, takový člověk musí být však nejen člověk nahlédnutí, ale bezpodmínečné odpovědnosti a odvahy, má-li se celou svou osobností bránit proti bezpráví, vystoupit proti němu.“⁷⁴ Jsem přesvědčená o tom, že starost o duši lze zařadit do Patočkova pomyslného etického konceptu. Péče o duši se totiž ve svém důsledku dotýká směřování lidského jedince k vyššímu dobru, což je jistou charakteristikou a součástí etiky vůbec (či minimálně by mělo být). Tato kapitola pojednává jak o péči o duši jako takové, tak i o jejím původu. Následně se v této čtvrté části práce zaměřuji na samotnou duši, na její definice a možnosti duše otevřené a uzavřené. Závěr kapitoly je věnován takzvané „pedagogice obratu“, kterou Patočka považuje za možnost, jak zvrátit nynější převahu uzavřených duší mezi lidmi.

Patočka ve svých přednáškách „Filosofie jako péče o duši“ (1972/73) tvrdí, že řeční filosofové formulovali lidskou svobodu termínem „péče o duši“. Ať už někteří chápali duši jako smrtelnou či naopak nesmrtelnou, všichni se shodli na nutnosti pečovat o svou duši. Řeční filosofové „mají za to, že o duši je třeba se starat; a že tato starost o duši je s to člověka – nehledě na jeho krátký život, na jeho konečnost – dostat do situace podobné bohu“. Na tuto myšlenku navazuje Zdeněk Kratochvíl a propojuje duši s pohybem, který cílí na svobodu a pravdu – doslova tvrdí, že „duše je především životním pohybem, pohybem od vnějších určení člověka a od našich nevědomých předpokladů nevzdělaného stavu ke svobodě ve vztahu k pravdivému jsoucnu“.⁷⁵ Starostí o duši jsme tedy schopni dosáhnout vyššího stupně, který je velmi blízký božskému, svobodnému a pravdivému.

---

⁷⁴ DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2. opr. vyd. Praha: Oikoymenth, 1997. ISBN 80-86005-37-2, s.

10

⁷⁵ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann, 1995, s. 22

Péče o duši byla pilířem sókratovsko-platónské myšlenky. A právě na této tradici se podle Patočky zakládá samotná Evropa. Nejedná se tedy, jak se někteří mylně domnívají, o pilíř antický či židovsko-křesťanský.⁷⁶

„Termín „péče o duši“ si Patočka vypůjčil od Platóna, respektive od Platónova Sókrata a uplatňuje ho ve dvou významových rovinách: 1. na pozadí uvědomování si problematičnosti a nezajištěnosti lidské existence, která touží po „dobrém životě“, 2. v souvislosti s úsilím člověka dospět k plnohodnotnému a tedy pravdivému „vědění o sobě samém“.⁷⁷

Péče o duši tak obsahuje jak část kognitivní (dotazování) tak část mravní - „obě tyto dimenze se vzájemně podmiňují a předpokládají, protože „dobrý život“, to je „život v pravdě“ a naopak“.⁷⁸ Patočka celý svůj život vycházel z Platóna a Sókrata – „s Platónem Patočka sdílel bytostné přesvědčení, že člověk musí žít v obci a s obcí, že na uspořádání obce nesmírně záleží a že toto uspořádání nutně vyžaduje určité sdílené zásady“. Zároveň zde nastupuje na scénu právě péče o duši. Nejde však o moderní pojetí starosti o duši typu „ezoteriky“, „body-buildingu“ či „fitness life“. Cílem je, „aby se duše nenechala vést svými sklony a podřídila se pravému poznání čili dobru“. Taková Platónská péče o duši je pak v Patočkově pojetí „výchovou ke svobodě“.⁷⁹

4.1 Polis – kolébka péče o duši a počátku dějin

Dějiny pro Patočku začínají Evropou, respektive je počátek dějin ztotožňován s počátkem fungování starověkého Řecka. Na tomto místě měla velmi silné slovo právě filosofie a politika – člověk v tomto prostředí překonával problematičnost života, přecházel od mýtu k otázkám. Až v tuto chvíli se lidská bytost začala projevovat jako bytost opravdu svobodná.

---

⁷⁶ PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel a Ivan CHVATÍK, ed. *Evropa a doba poevropská*. Přeložila Věra KOUBOVÁ. Praha: Lidové noviny, 1992. Archiv Jana Patočky. ISBN 80-7106-017-8, s. 97-116

⁷⁷ DUPKALA, Rudolf. *Jan Patočka (1907-1977)*. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Ed. REMIŠOVÁ, Anna. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0. s. 785

⁷⁸ Tamtéž, s. 785

⁷⁹ SOKOL, Jan. *Jan Patočka a Charta 77* [online]. In: . 2007 [cit. 2017-1-09]. Dostupné z: <http://www.jansokol.cz/2014/03/jan-patocka-a-charta-77/>

Ivan Blecha uvádí, že Patočka v určité chvíli popisuje pravou polis jako pospolitost otřesených (podobně vyznívá i chartovní solidarita). Dějinný vývoj Patočka nepovažoval za lineární – dějiny započaly (v polis) ve chvíli, kdy jsme byli schopni přijmout a zažít otřásající úkol. Polis je tak stav ducha – stav, v němž má člověk příležitost k otřásajícímu vztahu k druhým. To, oč tu běží, je konfrontace a následné osvědčení. Právě toto lze považovat za „fenomenologické novum“, které neuvedl ani Martin Heidegger či neméně významný Edmund Husserl. Toto novum vedlo k opravdovému *zoon politicon*.⁸⁰ Počátek dějin ztotožňuje Patočka tedy s okamžikem, kdy si člověk „uvědomil, že smyslem lidského života by mohlo být něco víc než jen pouhé biologické přežívání, které připomíná vegetování zvířat a rostlin.“⁸¹

4.1.1 Otevřená a uzavřená duše

Duše vnímána jakožto orgán, skrze který se člověk vztahuje k celku. Duše nám říká, kde nalézt dobro a „rozumovou jasnost“. Zároveň nám odůvodňuje volbu dobra či zla, pravdy či lži.⁸² Abychom však v duši tuto schopnost probudili – aby měla duše možnost takto fungovat – je nutné o ni pečovat, jako tomu bylo v řecké polis. Podle Patočky ale na tuto péči lidé postupem času zapoměli. Starost o „být“ byla nahrazena starostí o „mít“.⁸³

---

⁸⁰ BLECHA, Ivan. *Problém jevení u Husserla a Patočky*. Konference „Patočka v dialogu“. Katedra filosofie Fakulty filosofické Univerzity Pardubice a Archiv Jana Patočky Filosofického ústa. Pardubice, 7.-8.11.2017.

⁸¹ HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovy pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4, s. 121-122

⁸² DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2. opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-37-2, s. 9

⁸³ PATOČKA, Jan, VONKOVÁ, Erika, ed. *Jan Patočka, Češi a Evropa: sborník prací z konference Jan Patočka, Češi a Evropa uspořádané Pedagogickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně k 50. výročí působení Jana Patočky na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně : Brno, 23.9.1998*. Brno: Masarykova universita, 2000. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-2483-6, s. 19

Myšlenkou otevřené a uzavřené duše navazuje Jan Patočka na Jana Amose Komenského.⁸⁴ Koncept Komenského obsahuje otevřenou duši, která však sama sebe pojímá tak, že není duší nekonečnou. Otevřenou duší je například duše křesťanská – ta se totiž setkává se tím, co ji přesahuje, co je pro ni transcendentní. Taková duše je stavěna jako protiklad novověké filosofii subjektu, která si například vše přivlastňuje.

Novověká filosofie tedy šířila především uzavřenou duši. I když je duše jako taková nekonečná, naráží v tomto pojetí stále jen na sebe samu. Uzavřené duši Patočka přičítá právě negativa moderní evropské doby. Uzavřená duše se stala samozřejmostí dnešní doby.

Konflikt otevřené a uzavřené duše vznikl, zdá se, se vznikem moderní vědy. Ta totiž právě vzniku a převaze uzavřené duše pomohla. Války a nepokoje pak tento problém jen rozdmýchaly. Řešením je „morální nahlédnutí“:

„Války a následující studená válka, která dnes pokračuje jinými prostředky, však planetu dovedly na cestu vyčerpání hospodářských zdrojů a zpusťování lidských životních možností, tedy na cestu, jež ohrožuje nejen evropské, ale i „nové“ národy v samých životních základech. Právě tak jako ostatní nezdědí nové národy jen požehnání technického věku, nýbrž budou se muset brzy přesvědčit, že naděje vkládané do vědy a techniky jsou pouhým preludem a že síly, které věda a technika rozpoutala, lze zkrotit jen cestou morálního nahlédnutí, jehož tyto národy (nebo jejich potomci) stěží dosáhnou.“⁸⁵

Poevropská doba⁸⁶ je érou techniky a vědy, zároveň je pro toto období typické jisté odlidštění či odosobnění. Podle Patočky je potřeba nová duchovnost – věda a technika totiž problémy nevyřeší. Je nasnadě obrátit svou pozornost na „morální nahlédnutí“. Jednou z možných pomůcek by mohla být takzvaná pedagogika obratu.⁸⁷

---

⁸⁴ SCHIFFEROVÁ, Věra. *Patočka a Komenský* [online]. 2012 [cit. 2018-03-05]. Dostupné z:

<http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/9357-patocka-a-komensky>

⁸⁵ PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel a IVAN, CHVATÍK, ed. *Evropa a doba poevropská*. Přeložil Věra KOUBOVÁ. Praha: Lidové noviny, 1992. Archiv Jana Patočky. ISBN 80-7106-017-8, s. 28

⁸⁶ Přesněji bude termín „poevropské doby“ vysvětlen v rámci kapitoly „Tři životní pohyby“.

⁸⁷ SCHIFFEROVÁ, Věra. *Patočka a Komenský* [online]. 2012 [cit. 2018-03-19]. Dostupné z:

<http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/9357-patocka-a-komensky>

4.1.2 Pedagogika obratu

Jak již bylo řečeno, Jan Patočka měl za to, že v době poevropské je lidstvo ohroženo – ať už ze strany techniky, ekologických či mezilidských katastrof a podobně. V moderní době typicky panuje uzavřená duše. K nalezení nové orientace je zapotřebí „pedagogika obratu“.

„Pro Patočku je stejně jako pro Komenského výchova stěžejním bodem obratu v nápravě věcí. ‚Věc‘ člověka je nápravou věcí lidských. ‚Věc‘ člověka znamená jeho podstatný, jeho bytosti odpovídající, ba jeho bytost teprve doplňující úkol, skrze který teprve mohou existovat ostatní specifika lidskosti – politika, náboženství, filozofie.“⁸⁸

Takováto pedagogika, jak ji Patočka chápe, má pomoci překonat uzavřenost do sebe. Lidský jedinec by měl skrze ni dosáhnout šance stát se bytostí univerzální, bytostí celku. Pedagogika obratu by mohla zrodit duši otevřenou, mohla by být nápomocnou výchovou k novému věku. Zdá se, že pedagogika obratu má ve svém smyslu velmi blízko k péči o duši. Výsledkem je totiž opět uvědomělý jedinec, který se angažuje nejenom ve vlastním, nýbrž i v obecném životě. Pedagogika obratu má, zdá se, tendence směřovat k lepšímu, vyššímu cíli. Proto by mohla být považována za součást možného Patočkova etického konceptu.

---

⁸⁸ PINC, Zdeněk. Pedagogika obratu, pedagogika Jana Patočky. *Vesmír*. 1994, 1994 (7). ISSN 0042-4544.

5 Tři životní pohyby

Tato kapitola se věnuje, jak již z názvu vypovídá, Patočkově teorii tří životních pohybů. Část této práce musí být věnována právě jim, jelikož za „klíč k ‚dešifrování‘ Patočkových úvah o morálce“ je považována nejenom jeho „reinterpretace sókratovského projektu ‚péče o duši‘“, ale také „jeho chápání člověka rozvíjené v kontextu učení o třech životních pohybech“. ⁸⁹ V této kapitole bude uvedena originální Patočkova definice tří pohybů, své místo zde najde také srovnání několika interpretací této teorie. Následně je text zaměřen na nejdůležitější pohyb, kterým je pohyb pravdy. Poté je popsán odraz tří pohybů v samotných dějinách lidstva. Nakonec je předloženo Patočkovu pojetí svobody.

Nauka – či lépe řečeno teorie – o třech pohybech lidské existence byla Patočkou poprvé uvedena v doslovu druhého vydání (1970) díla *Přirozený svět jako filosofický problém* (viz doslov „Přirozený svět v meditaci svého autora po 33 letech“). Více se „třem fundamentálním pohybům lidského života“ věnuje v díle *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Přesně je v Esejích popisuje takto:

„Rozeznáváme tři fundamentální pohyby lidského života, které mají svou původní formu, svůj (tematický nebo atematický) smysl, svou vlastní časovost, indikovanou převládající dimenzí času: pohyb akceptace, pohyb obrany a pohyb pravdy. Pohyb akceptace spočívá v tom, že do světa musí být člověk přijat a uveden, že jeho vstup do oblasti otevřeného, individuovaného jsoucna má ráz připravenosti a vzájemného skloubení. (...) pohyb obrany (který by zároveň mohl být nazván hnutím sebevzdání) je k prvnímu nezbytně korelativní. Akceptovat druhého lze jen tak, že se sami vydáváme všanc, že obstaráváme jeho potřeby neméně než své, že pracujeme. (...) pohyb pravdy, třebaže je tematicky podřazen pohybu akceptace a obrany či sebevydání (...) uplatňuje se právě touto převahou mocí v jednotném světě...“ ⁹⁰

---

⁸⁹ DUPKALA, Rudolf. *Jan Patočka (1907-1977)*. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Ed. REMIŠOVÁ, Anna. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0. s. 783

⁹⁰ PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0263-4, s. 45-

Teorie tří životních pohybů se tedy dělí na:

1. Pohyb akceptace, přijímání ⁹¹, zakotvení ⁹², minulosti ⁹³, v němž je založeno samotné uvedení a přijetí lidského jedince do světa.
2. Pohyb obrany, (sebe)reprodukce, sebezprodloužení, přítomnosti se pak týká vztahu mezi jedincem a okolím a naopak. Do tohoto vztahu (či spolupráce) spadá i práce a zaopatření.
3. Pohyb pravdy, překročení, vlastní existence, budoucnosti obsahuje oproti přechodným dvěma o něco více. Nalezneme v něm snahu porozumět realitě vlastního já i úsilí změnit svůj vztah ke světu.

Všechny tři pohyby jsou provázány a navazují na sebe. Při tvorbě této teorie se Patočka inspiroval myšlenkami Martina Heideggera, konkrétně se jedná o takzvanou „vrženost do světa“, v němž člověk bojuje o své místo a je nucen k nespočetnému množství voleb. V tomto světě neboli „prostoru, se uskutečňují (a naplňují nebo nenaplňují) pohyby jeho existence, ve kterých se rozhoduje nejen o tom, čím člověk je (anebo má být), ale také o tom, jakým je, respektive jakým může být.“ ⁹⁴ V těchto existenčních pohybech se tedy utváří lidská bytost, včetně jejího charakteru.

---

⁹¹ Názvy tří pohybů označené jako přijímání, reprodukce a překročení nacházíme například u Zdeňka Kratochvíla. KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. V Praze: Herrmann, 1995, s. 34

⁹² Názvy tří pohybů označené jako zakotvení, sebezprodloužení a pohyb vlastní existence nacházíme například u Klause Schallera. PINC, Zdeněk. *Pedagogika obratu, pedagogika Jana Patočky*. *Vesmír*. 1994, 1994 (7). ISSN 0042-4544.

⁹³ Propojení tří pohybů s časovými hodnotami jako je minulost, přítomnost a budoucnost nacházíme například u Jakuba Homolky. HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovy pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4, s. 131-132

⁹⁴ DUPKALA, Rudolf. *Jan Patočka (1907-1977)*. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Ed. REMIŠOVÁ, Anna. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0. s. 783

5.1 Interpretace teorie tří životních pohybů

Lze říci, že vesměs nedochází mezi interpretacemi teorie tří životních pohybů k nalezení nějakých závažných rozdílů jejich pochopení. Každý z interpretů však vkládá tři pohyby do vztahu s jiným tématem. **Zdeněk Kratochvíl** skvěle aplikuje Patočkovu teorii tří pohybů na známé Platónovo podobenství o jeskyni. Jeskyně je zde metaforou pro náš všední, každodenní svět tak, jak je obyčejně vnímán. „Život v této neuvědoměné všednosti je životem nedospělým, udržovaným zvenčí chlebem a hrami, nástroji moci – vším tím, čemu Patočka říká ‚pohyb přijímání‘ nebo ‚pohyb reprodukce‘ (oproti ‚pohybu překročení‘).“⁹⁵ Pohyb pravdy (neboli překročení) je tak připodobněn k opuštění jeskyně, která lidského jedince mystifikuje. Cílem je vystavení se opravdovému, reálnému světu.

Stanislav Stark tři pohyby definuje jako projevy v lidském životě. V prvním pohybu (akceptace) „vstupuje člověk do jsoucná jako jsoucná přírodního a lidského“. Druhý pohyb (obrana) „označuje ono vymezení se člověka vůči přírodě i ostatním lidem“. Poslední pohyb (pravda) pak „označuje uvědomělé usilování člověka o porozumění světu i sobě“. Lidská bytost podle Starka funguje přesně díky těmto třem pohybům – „ony určují jeho snažení, jeho život“.⁹⁶ Propojíme-li Starkovu a Kratochvílovu tezi, zjistíme, že minimálně třetí pohyb chápou oba badatelé velice podobně. Opuštění jeskyně je totiž jistě spojeno s „usilováním člověka o porozumění světu i sobě“.

Podle **Klausa Schallera** se v první pohybu „vztahujeme k tomu, co již je, co ve světě je bez nás a pro nás hotovo a připraveno; celý jeho obsah je nalézání a nalezení“. První pohyb je vzájemným přijetím světa a lidské bytosti. Ve druhém pohybu „se vystavujeme přímé konfrontaci s věcmi, (...) je to způsob otevření se světu, v němž druzí a jsoucí vystupují ve svém zvěčnění, ve své manipulovatelnosti a použitelnosti“. Tento třetí pohyb vnímá Schaller jako nejnebezpečnější ze všech tří. Hrozbou je totiž možné odcizení. Třetí pohyb je pohybem „vlastní existence“. Je pokračováním předchozích dvou pohybů, a to skrze vztahy, které jsme si s okolním světem pomocí pohybu akceptace a obrany vytvořili. Středobodem třetího pohybu už však nejsou

---

⁹⁵ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. V Praze: Herrmann, 1995, s. 34

⁹⁶ STARK, Stanislav. *Vybrané osobnosti českého filosofického myšlení*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2011. ISBN 978-80-7425-128-3, s. 62

okolní jsoucna, bytosti a podobně, nýbrž samotný lidský jedinec. „Jde o to, abych se viděl v nejvlastnější lidské podstatě a možnosti, která je zároveň vztahem k bytí a univerzu“, tím změníme vnímání vlastního života. Mohu se otevřít „pro bytí ještě jinak, (...) mohu modifikovat tuto vazbu k jednotlivému, proměnit vlastní vztah k univerzu“. ⁹⁷ Prozatím zůstává otázkou, nakolik by bylo možné pojímat třetí pohyb v souvislosti se snahou projevit se ve „vztahu k univerzu“ eticky.

Kapitola věnovaná výchově zmiňuje **Radima Palouše**, který propojuje Patočkovu filosofii výchovy s teorií tří životních pohybů či s otevřenou duší, ale nezapomíná ani na péči o duši. Právě třetí pohyb je ve svém důsledku podle Palouše spojen s výchovou. Výchova totiž umožňuje a podporuje pohyb, který „může vést ven z katastrofy a krize“. První pohyb (akceptace) je příchodem člověka na svět a zakotvením v tomto světě. V pohybu obrany pak nastává „uchování se ve světě“. „Bez třetího pohybu by první dva byly samozřejmostí, holou nutností; teprve šance vzdát se sebe sama a svých zájmů z nich vytváří možnosti lidské svobody, teprve třetí pohyb je otvírá jako eventuální, možné cesty, po nichž se může pohybovat a rozvíjet život, člověk a lidstvo“, dozvídáme se. Třetí pohyb vnímá Palouš velmi významně a vkládá do něj velká očekávání stejně jako do výchovy, kterou považuje za „novou naději, že se lidstvo obrátí ke svým povinnostem, k pravé lidské poctivosti: cestou důvěřivého odevzdání do náruče toho, koho člověk zneuznal, avšak kdo jej stále láskyplně vedl – a nemohl vést jinudy – než strastiplnou cestou vyhnance, neboť k návratu má dojít z vyhnancova svobodného rozhodování.“ ⁹⁸ Zde je evidentní, že třetí pohyb má v Kratochvílově pojetí k etické výchově či etice jako takové velice blízko.

Jakub Homolka vnímá Patočkovy tři pohyby velmi obdobně jako Radim Palouš. Pohyb akceptace Homolka spojuje s časem minulým, jedná se o zakotvení ve světě a to především prostřednictvím druhých – například skrze naše blízké, „kteří nás do světa uvádějí a kteří nás v něm přijímají“. Pohyb obrany pak Homolka spojuje s přítomností a charakterizuje jej především tím, že v něm již fungujeme více jako samostatné jednotky – „to je spojeno především s obstaráváním věcí, v němž se odevzdáváme čisté prostředečnosti“. Od věcí (snad by bylo možno toto pojetí chápat i jako materialismus, konzumerismus) se lze podle Homolky odpoutat právě skrze pohyb

---

⁹⁷ PINC, Zdeněk. *Pedagogika obratu, pedagogika Jana Patočky*. *Vesmír*. 1994, 1994 (7). ISSN 0042-4544.

⁹⁸ PALOUSH, Radim. *Čas výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25415-2, s. 213-214

pravdy. Tento poslední pohyb Homolka propojuje s budoucností – až v tomto pohybu „můžeme zaujmout výslovný vztah ke světu v celku, a to tak, že se přihlašujeme ke své konečnosti“.⁹⁹

Podle **Petra Rezka** jsou první dva pohyby (akceptace a obrana) prostředkem pro „možnosti nezbytné“. „První dva pohyby zakládají zjevnost, zjevují to, co je ‚potřebné‘ z hlediska základních ‚potřeb‘, z hlediska počátku lidského života a pak z hlediska samostatného (tedy přijetí rodinou, později práce, sebepotvrzení v boji)“. Až třetí pohyb (pravda) se pak vztahuje ke svobodě.¹⁰⁰ Rezek tedy podobně jako předchozí myslitelé vnímá první dva pohyby jako fáze, které by měly plynule přejít ve třetí pohyb. Třetí pohyb se podle Rezka pojí se svobodou, tedy jednou z etických hodnot, které se věnuje poslední podkapitola této části práce.

Nyní se ještě na okamžik vrátíme k prvnímu interpretovi Patočkových tří pohybů. **Zdeněk Kratochvíl** totiž oproti předchozím badatelům poukazuje na Patočkovu možnou snahu navázat schéma „zákonu tří stadií“, které vyslovil v 19. století sociolog August Comte. Jedná se o mytickou, filosofickou a pozitivní fázi vývoje lidské společnosti. V mytické fázi lidský jedinec neměl potřebu pokládat otázky. Jednoduše se spokojil s „fakty“, které mu podával mýtus. „Člověk neusiluje, ale přijímá a zařazuje se, podřizuje se vyšší moci“, vysvětluje tehdejší situaci Kratochvíl. Druhé období – filosofické – je spjato se vznikem „lásky k moudrosti“ neboli filosofie. Lidský jedinec se zde projevuje jakožto zvědavý. Této fázi je možné připodobnit dobu dospívání. Třetí stadium – pozitivní – je spjato s jedincem, který si je (zdá se) jistý sám sebou. Takový „dospělý, plně vědomý člověk chce ‚vyložit fakta fakty‘, tedy ‚pozitivně poznávat a jednat““, definuje Kratochvíl. S tímto obdobím se váže věda a technika.¹⁰¹ Kratochvíl tedy připodobňuje pohyb akceptace k mytickému období, pohyb obrany k době filosofické a pohyb pravdy by pak nakonec mohl odpovídat pozitivní fázi vývoje.

---

⁹⁹ HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovovo pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4, s. 131-132

¹⁰⁰ REZEK, Petr. *Jan Patočka a věc fenomenologie*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. Oikúmené. ISBN 80-85241-48-X, s. 58

¹⁰¹ KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. V Praze: Herrmann, 1995, s. 86-87

5.2 „Původ“ pravdy ve třetím pohybu

Třetí pohyb je nazýván pohybem pravdy. Takovéto pojetí pravdy přejal Patočka z teorie Martina Heideggera. Na tento fakt nás přivádí například Petr Rezek ve své publikaci *Filosofie a politika kýče*. Pravda „jako způsob zjevování věcí, znamená odkrytost věcí, jejich nezahalenost“. A právě toto pojetí najdeme u Heideggera.¹⁰²

Německý fenomenolog Martin Heidegger chápal pravdu (*alétheia*) skrze řecké smýšlení, uchopoval ji tedy jako odkrytost jsoucího. Z hlediska řeckého pojetí pravdy Heidegger uvádí tezi, že zamýšlet se nad původem (např. uměleckého díla), bytostí, znamená zamýšlet se nad smyslem bytí. To znamená, že se zamýšlíme nad pravdou (neskrytostí jsoucího). Heidegger ve svém textu *Původ uměleckého díla* poukazuje na to, že pravda jako neskrytost (odhalenost) umožňuje nahlížet, být světlinkou dimenze skrytosti – skrze neskrytost si tak můžeme uvědomit skrytost. Heidegger pro tuto odhalenost využívá funkce uměleckého díla – zde se totiž děje pravda, ukazuje nám svět lidí. Díky tomu, že umělecké dílo existuje, si více uvědomujeme obyčejnosti jako je vítr, slunce a podobně. Takovéto dílo je nám schopno odhalit zemi, je původem všeho, čím jsme. Později – především ve středověku – byla pravda ustanovena spíše jakožto správnost, spolehlivost, seřizenost. Dle Heideggera je rozhodujícím faktorem u pravdy otevřený postoj vztahování jakožto vnitřní možné správnosti. Tohle vztahování (otevřený postoj) je založeno na svobodě. Pak je tedy bytostným určením pravdy podle Heideggera svoboda.¹⁰³ „Patočka třetí pohyb životní nazývá pohybem pravdy především proto, že se vztahuje ke zjevování a zjevnosti, tedy k neskrytosti jako k pravdě“, uvádí Rezek.¹⁰⁴

Z uvedeného tedy lze vyvodit, že třetí pohyb se pojí nejenom s pravdou, otřesem, snahou porozumět světu a „vyjít z jeskyně“, nýbrž také se svobodou.

---

¹⁰² REZEK, Petr. *Filosofie a politika kýče*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1991. ISBN 8085241048, s. 65

¹⁰³ HEIDEGGER, Martin. *Původ uměleckého díla*. Přeložil Ivan CHVATÍK. Praha: Oikoymenh, 2016. ISBN 978-80-7298-207-3.

¹⁰⁴ REZEK, Petr. *Jan Patočka a věc fenomenologie*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. Oikúmené. ISBN 80-85241-48-X, s. 82

5.3 „Solidarita otřesených“ jako důsledek „života v pravdě“

Třetí životní pohyb by bylo možné považovat za nový obrat, který proklamuje v předchozí kapitole zmíněná pedagogika obratu. Mnozí myslitelé vkládají třetí životní pohyb do jakéhosi vzorníku, který naznačuje, jak svět morálně a plnohodnotně žít. Na otázku, zda lze „život v pravdě“ spatřovat například u samotného Jana Patočky, lze samozřejmě odpovídat kladně i záporně. Avšak kupříkladu signatářka Charty 77, profesorka Božena Komárková, by zřejmě na takovouto vyřčenou otázku reagovala pozitivně. Dokonce považovala osud Jana Patočky doslova za „záviděníhodný“ a Patočka podle Komárkové „svou hrdinnou smrtí potvrdil platnost své teze ‚života v pravdě‘“. ¹⁰⁵

Pohyb pravdy lze spojit nejenom „životem v pravdě“, nýbrž také s „otřesem“, který figuruje v již zmíněné „solidaritě otřesených“. Pro třetí životní pohyb je totiž charakteristická problematizace „otázky životního smyslu“. Je zde významná „existenciální zkušenost ‚otřesu‘ a z ní plynoucí možnost ‚životního obratu‘“. Nejdůležitější je však to, na jak velkou společenskou „plochu“ Patočka svou myšlenku odlišného vnímání (myšleno „otřesu“) směřuje – „možnost prožít otřes svého dosavadního pojetí životního smyslu a na jeho základě dospět k celkové proměně se (pozn. totiž) netýká jen ‚individuálního života‘, nýbrž rovněž ‚života lidstva‘.“ ¹⁰⁶

„Tento pohyb odhaluje pravdu o naší konečnosti, což způsobuje ‚otřes‘ a znejistění. Novou oporu a jistotu člověk nachází v druhém člověku, který je stejně ‚otřesený‘ a znejistěný jako on. Vlastní konečnost člověk v tomto pohybu existence ‚překonává‘ tím a tak, že se ‚odevzdává‘ druhému, přičemž v tomto ‚odevzdání‘ nachází nové porozumění nejen ve vztahu k sobě, ale i k celku (univerzu).“ ¹⁰⁷

Solidaritě otřesených tedy evidentně předchází otřes. Signatář Charty 77 a filosof Daniel Kroupa jde ještě dále a popisuje dění předcházející otřesu. Tehdy se člověk zaměřuje jen sám na sebe a nemá chuť zapojovat se do vnějších věcí, které se ho přímo netýkají. V jednu chvíli však přijde, jak říká sám Kroupa, otřes spjatý například

---

¹⁰⁵ KOSATÍK, Pavel. *Česká inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2373-3, s. 249

¹⁰⁶ HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovo pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4, s. 122

¹⁰⁷ DUPKALA, Rudolf. *Jan Patočka (1907-1977)*. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Ed. REMIŠOVÁ, Anna. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0. s. 784-785

se smrtí blízkého. Tento otřes vždy souvisí s lidskou konečností, omezeností. Následkem této životní změny je buď opětovný návrat k vlastní uzavřenosti před okolním světem, anebo naopak v tom lepším případě jisté „sebe-vykročení“ z vlastní uzavřenosti, přičemž začneme jednat nejen pro sebe, nýbrž i pro druhé. Dle Kroupy se jedná o solidaritu nelhostejných k tomu, co se děje kolem nás.¹⁰⁸

Erazim Kohák srovnává Patočkovy myšlenky z Esejí s myšlenkami T.G. Masaryka. Patočka je oproti Masarykovi přesvědčen o tom, že „mravní zralost, občanská svoboda a zodpovědnost, nemůže prostě organicky vyrůstat z našich světských zájmů“. Takové „světské zájmy“ směřují totiž ke „konzumentství“ a to je schopno vygradovat ve válku a boje. „Je třeba otřesu, aby člověk prolomil koloběh každodennosti“, interpretuje Kohák s dodatkem, že „cílem opět není boj, nýbrž svoboda a zodpovědnost, mravní zralost“.¹⁰⁹ V kapitole věnující se Chartě jsme se dozvěděli, že Patočka ztotožňuje vznik morálky s vlastním přesvědčením. Je otázkou, na kolik by se již samotný vznik vnitřního přesvědčení mohl považovat za zlomový a mohl tak být nazýván otřesem. Z uvedeného nicméně vyplývá, že otřes lidského jedince může vést v lepším případě k „sebe-vykročení“ neboli k osobnímu vzmachu. V takovém případě pak člověk disponuje etickými hodnotami, jako jsou „svoboda, zodpovědnost a mravní zralost“. Takový jedinec pak opouští jeskyni a „usiluje o porozumění světu i sobě“. Zde žije skutečný „život v pravdě“.¹¹⁰

Může se jevit zvláštním, že Patočka ve svých textech pro Chartu 77 de facto sousloví jako „život v pravdě“ či „pohyb pravdy“ vůbec neuvedl. Podle Petra Rezka, který se někdy k Patočkovi staví kriticky, jsou oba výrazy „nadány emotivní silou, která nabízí jejich použití v patetických prohlášeních“.¹¹¹ Nicméně důvod jejich neuvedení do textů Charty nebyl jen terminologický. Rezek má za to, že „praktická soudnost Patočkovi řekla, že ‚život v pravdě‘ v jeho pojetí je pro daný účel nepoužitelný, protože

---

¹⁰⁸ Kacířský filozof Jan Patočka. *Česká televize* [online]. 2012 [cit. 2017-01-14]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1182149-kacirsky-filozof-jan-patocka>

¹⁰⁹ KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka: filosofický životopis*. Přeložil Josef MOURAL. Jinočany: H & H, 1993. Profily. ISBN 80-85787-21-0, s. 171

¹¹⁰ STARK, Stanislav. *Vybrané osobnosti českého filosofického myšlení*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2011. ISBN 978-80-7425-128-3, s. 62

¹¹¹ REZEK, Petr. *Filosofie a politika kýče*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1991. ISBN 8085241048, s. 60

praktické chování se řídí jinými postupy než filosofie, která o jednání uvažuje“.¹¹² Rezek jde se svou kritikou ještě dále a tvrdí, „že se Jan Patočka na ‚život v pravdě‘ v textech týkajících se Charty 77 neodvolal nikoli proto, že změnil terminologii, ale proto, že sama koncepce ‚života v pravdě‘ se mu ukázala neudržitelnou.“¹¹³ Možná však Patočka tyto termíny v chartovních textech neuvedl čistě z praktického hlediska. Snad se chtěl jednoduchým způsobem vyhnout možnému nepochopení textu „obyčejným“ čtenářem (myšleno ne-filosofem). Jelikož tyto termíny nepoužil, zvýšil tak pravděpodobnost možného přijetí textu a kladného ohlasu i mezi ne odbornou veřejností, pro kterou byl do té doby „život v pravdě“ velkou terminologickou neznámou.

5.4 Odraz tří pohybů v dějinách lidstva

Tato podkapitola se věnuje Patočkově teorii vývoje dějin, které souvisejí se třemi životními pohyby. S otázkou dějin ve vlastním smyslu souvisí vynález písma, kterým bylo lidské pokolení schopno zachovat paměť společnosti spolehlivěji než doposud. Je však důležité odlišit smysl dění od smyslu vypravování. Patočka vysvětluje, že „smysl dění je výkonem těch, kdo jednají a trpí, kdežto smysl vypravování je v pochopení logických útvarů, které nám k dění poukazují“.¹¹⁴ Smysl dění se tak odvíjí od samotné situace, kdežto smysl vypravování je na situaci nezávislý (odvíjí se spíše od individuálního pochopení situace, od doby či tradice a podobně).

Ivan Dubský má naopak za to, že „dějiny v Patočkově pojetí nezačínají písemnou tradicí nebo tehdy, když se ustavuje ‚kolektivní paměť lidstva‘, ale problematičností dosud samozřejmého života před-dějinného, otřesením akceptovaného smyslu před-dějinného lidství, kdy člověk objevuje ‚možnost života svobodného proti životu vázanému, proti životním možnostem, které ho původně ovládají““. Dějiny tedy

---

¹¹² REZEK, Petr. *Filosofie a politika kýče*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1991. ISBN 8085241048, s. 78

¹¹³ REZEK, Petr. *Jan Patočka a věc fenomenologie*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. Oikúmené. ISBN 80-85241-48-X, s. 80

¹¹⁴ PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0263-4, s. 44

nepramení tolik z písma, jako spíše především z problematičnosti, ze spekulativního nahlížení a dalších „nejistot“.¹¹⁵

Patočka se věnoval filosofii dějin především v posledních letech svého života. Na dějiny evropského myšlení pohlížel především prizmatem Edmunda Husserla. V návaznosti na toto téma se zajímal o problém moderní evropské civilizace a vytvořil několik vývojových stupňů:

- 1) Nedějinný stupeň postrádá dějiny ve filosofickém smyslu. Podstatou života jedinců žijících v tomto období je zabezpečení svých základních potřeb. Lidský život zde probíhá v anonymitě minulého a v přírodním rytmu (počátek tohoto období najdeme u homo sapiens).
- 2) V průběhu předdějinného stupně vznikají velká náboženství i orientální říše, stále se však nejedná o opravdové dějiny. V této fázi se již začíná udržovat kolektivní paměť pomocí písemné tradice.
- 3) Dějinný stupeň je počátkem vzniku antického Řecka a filosofie. Jedná se o vzmach nad úrovní předdějinného období.
- 4) Doba po-evropská definitivně přichází po 2. světové válce. Je označována za konec dějin.

5.4.1 Dějinné versus předdějinné období

Dějinný stupeň je obdobím opravdových dějin. Dějiny jsou zde chápány jako vzmach z úpadku a souvisí nejenom se Sókratovou péčí o duši, ale i se vznikem filosofie obecně. Původní neproblematický smysl života (mýtus) se přeměnil v otřes, který vedl k filosofickým otázkám. „Dějinný člověk se chápe právě v té možnosti, kterou nedějinný a předdějinný člověk – ve jménu ‚života jenom pro život‘ – v ontologické metafoře, zatlačuje do pozadí“ – i proto je pohyb pravdy pohybem vzmachu. Ve třetím pohybu se totiž člověk „k celku světa chová ve svém vlastním vzmachu a výkonu – a tím získává sebe“.¹¹⁶ Pro předdějinného člověka je naopak

---

¹¹⁵ PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0263-4, s. 13

¹¹⁶ REZEK, Petr. *Filosofie a politika kýče*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1991. ISBN 8085241048, s. 47

pohyb pravdy podřazen pohybům předchozím – podle Patočky totiž preddějinné období „spocívá především v neproblematickém přijímání, udržování a předávání života samého, což koresponduje zejména s prvními dvěma pohyby“¹¹⁷ – primární je tedy především získání obživy. Pohyb pravdy se preddějinnému člověku ukazoval skrze vztah k božskému – „víra v bohy, jak se s ní v preddějinném, mytickém světě setkáváme, totiž vede člověka k tomu, aby se držel svého skromně pojatého životního smyslu“.¹¹⁸

Život v dějinné epoše je vzmachem nad úrovní života v pouhé akceptaci. V preddějinném stupni převažuje akceptační smysl, dějinný stupeň je plný tázání se. Patočka zde rozlišuje existenci autentickou a neautentickou (inspirací mu byl Martin Heidegger). Tato úvaha o „dvoji možnosti života“ v sobě nese buď zmíněnou možnost úpadku anebo možnost vzchopení se a vzmachu.

5.4.1.1 Počátek dějin a svoboda

Jan Patočka nacházel počátek dějin v samotných dějinách Evropy. Dějinná epocha je tedy epochou evropskou. Jak již bylo řečeno, lidé se už neomezují jen na udržování tělesného života, nýbrž kladou otázky, vystavují se problematizaci světa a chtějí tomuto světu porozumět. Nepřijímají svět jednoduše a ptají se například po smyslu dějin. Podle Patočky si tuhle otázku poprvé položili na půdě řecké obce ve společenství svobodných lidí, kteří žili tak, aby byli jako svobodní uznáváni. Vznik filosofie a politiky pak odděluje dějinnou a preddějinnou epochu.¹¹⁹

Podle Dubského bychom v polis našli jak „život svobodně lidský“ tak i „otřesení života akceptovaného“. „Teprve v ne-ohroženém vyrovnávání s tímto ohrožením může se svobodný život jako takový rozvíjet, člověk ‚vidí, co život je a může být‘, stává se svobodně lidský“ – *zoon politicon* je tedy člověkem dějin a podle předpokladů i člověkem svobodným.¹²⁰

---

¹¹⁷ HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovu pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4, s. 134

¹¹⁸ Tamtéž, s. 134

¹¹⁹ PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0263-4

¹²⁰ PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0263-4, s. 11

Róbert Stojka dochází při srovnání pojetí svobody Jana Patočky a pojetí svobody Georga F.W. Hegela k jasnému stanovisku. Zatímco Hegel považoval za příklad svobody již starověký Egypt, Patočka nacházel svobodu až ve starověkém Řecku a Římě. Hegel zvolil starověký Egypt, neboť už tam byl k nalezení svobodný jedinec, postupným vývojem bylo svobodných více (v tu chvíli se dostáváme ke starověkému Řecku a Římu), až byli nakonec svobodní všichni. Jan Patočka však považoval za opravdu svobodnou až *polis*, neboť „jeden“ svobodný (v Hegelově případě Faraon) není přece podle Patočky celou společností. Spíše se jedná o výjimečného jedince, který proti ostatním vymyká. Stejně tak počátek dějin shledával Hegel tam, kde vznikají první státy – zasazoval tedy počátek dějin již před vznik *polis*.

121

Patočka se navrácí k myšlení a životu v *polis* často. Německý historik Jochen Bleicken ve své knize *Athénská demokracie* blíže prozkoumává právě svobodu tohoto městského státu. Aristotelés podle Bleickena ztotožňoval svobodu s účelem každé demokracie. Demokracie pak byla určována zaprvé rovností (ta je tvořena například postupným střídáním vládnoucích a poslouchajících a faktem, že právním základem je zde většinový souhlas) a za druhé tím, že si v podstatě, velice zjednodušeně řečeno, každý žije podle svého mínění. Avšak „rovnost a v ní obsažená zásada, že všichni tvoří zákon a zároveň jsou ho všichni poslušni, je nejdůležitějším základním kamenem demokracie a svobody“. ¹²² Tato pasáž má blízko k Patočkovu názoru, že lidé musejí být přesvědčení o všeobecné platnosti morálních zásad bez rozdílu – s vnitřním přesvědčením morálky jakožto něčeho vyššího pak vzniká morálka naprostá. Důsledkem vnitřní pospolitosti a stmelenosti je pak tedy například fungující demokracie či všeobecná morálka. ¹²³ ¹²⁴ To znamená, že příčinou morálky je stmelenost společnosti

---

¹²¹ STOJKA, Róbert. *Patočkov dialog s Hegelovou filozofiou dejin*. Konference „Patočka v dialogu“. Katedra filosofie Fakulty filosofické Univerzity Pardubice a Archiv Jana Patočky Filosofického ústa. Pardubice, 7.-8.11.2017.

¹²² BLEICKEN, Jochen. *Athénská demokracie*. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-055-6, s. 375-376

¹²³ PATOČKA, Jan. Proč nemá Charta 77 být zveřejňována a jaké jsou logické prostředky jejího zkruslování a utajování. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 15-17. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 15

a všeobecné mravní cítění (které je vnímáno jako vyšší cíl). A morálku nelze zajistit skrze donucovací moc či techniku, nýbrž skrze vnitřní přesvědčení. Zdá se, že společnost takového charakteru je pak schopná dodržovat i lidská práva a svobodu jedince.

V kapitole věnované výchově bylo řečeno, že Patočka používá pro svobodu trojí dělení. Existuje tak svoboda občanská, hospodářská a duševní. Duševní svoboda je pro Patočku nejdůležitější. Jedná se o svobodné žití, v němž má člověk možnost volně produkovat svou vlastní tvorbu, práci, činnost – skrze toto vlastně žije. „Protože smyslu, účelu života se může jenom aktivně každý jednatel sám za sebe zmocnit, to nemůže za něho nikdo jiný dělat“, vysvětluje Patočka.¹²⁵

Teorie tří lidských pohybů se odrazila v Patočkově chápání dějin (a naopak). Podle Starka Patočka „staví svoji koncepci filosofie dějin jako filosofii hledání smyslu lidských dějin“. Jedná se o reakci na lidské vymezení se vůči světu, o následnou snahu svět pochopit či dokonce (vědecky) ovládnout. Patočka vyčnává tím, že „odmítá definitivní teorie hlásající, že dějiny jsou jasné a stačí se oním objasněním řídit, aby byl nastolen řád“ či došlo k „dějinnému pokroku“. „V tomto směru varoval zejména před zveličením pozitivní role techniky v procesu povznesení lidstva, technika se může postavit i člověku.“¹²⁶ Zde se dostáváme k problematice uzavřené duše, která je typická pro období novověku, pro poevropskou dobu, v níž je člověk odlidštěn skrze techniku či vědu.

---

¹²⁴ PATOČKA, Jan. Čím je a čím není Charta 77. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 11-14. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 11

¹²⁵ PATOČKA, Jan. *Péče o duši*. Připravili Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0, s. 434

¹²⁶ STARK, Stanislav. *Vybrané osobnosti českého filosofického myšlení*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2011. ISBN 978-80-7425-128-3, s. 62-63

5.4.2 Poevropská doba

Ztráta starostlivosti o duši přispěla k ukončení dějin Evropy. V novověku byla péče o „být“ nahrazená péčí o „mít“. Touha po materiálu a majetku s sebou přinesla zámořské objevy. Ideálem byla přírodověda. Osvícenství pak přineslo opravdový důraz na racionalitu a dokonce si pohrávalo i s myšlenkou neexistujícího Boha. „Odcizení se“ Bohu mělo také za následek jistý nacionalismus národů, zbraně i stroje. První světová válka pak byla demonstrací síly a techniky. Rozhodujícím krokem pro konec Evropy byla 2. světová válka.¹²⁷

V současnosti se tedy nacházíme v době poevropské. Vyhrává zde především věda, technika neboli prim hraje spíše technické chápání světa. Duchovní dimenze je ztracená a smyslem života jsou prostředky. Přirozeným stavem poevropského jedince je úpadek.

Podle Jana Patočky však existují možná východiska, jak tuto „chorobu“ poevropského období porazit. Jednou z možností je oběť, jejíž součástí je vzepření se síle a technizaci. Druhým východiskem je „solidarita otřesených“, kteří chápou, co je potřeba (například péče o duši) a co je špatně. Tohoto druhého východiska se musí chopit inteligence – buď technicky smýšlející (těmi jsou myšleni vědci, inženýři a podobně) anebo duchovní, kteří jsou schopni obratu. Klíčem k vyřešení poevropské doby je opětovné uvědomění si problematizace s tím, že odpovědi na otázky mohou být otevřené. Konečné odpovědi se nemusíme dočkat pokaždé.¹²⁸

---

¹²⁷ PATOČKA, Jan, VONKOVÁ, Erika, ed. *Jan Patočka, Češi a Evropa: sborník prací z konference Jan Patočka, Češi a Evropa uspořádané Pedagogickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně k 50. výročí působení Jana Patočky na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně : Brno, 23.9.1998*. Brno: Masarykova universita, 2000. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-2483-6, s. 19

¹²⁸ STOJKA, Róbert. Přednáška „Patočkova filosofie dějin“. Katedra filosofie Fakulty filosofické Univerzity Pardubice 10.5.2016

Závěr

V této práci jsem se snažila poukázat na několik bodů filosofie Jana Patočky, které by nás mohly vést na pomyslné cestě etického jednání. Samotný Patočka však vytvoření etického systému v úmyslu neměl. K lepšímu osvětlení příčiny, proč se u Patočky toto nutkání teoretizovat vlastní etickou nauku neprojevalo, nám poslouží zlomek z jeho dopisu neznámému adresátovi:

„...skromně myslím, že etika souvisí nerozlučně se zodpovědným postojem, tj. žádným „teoretickým“ postojem, nýbrž tisícikolejnou praxí, která má nicméně jednotný smysl a ten přísně kontroluje a dodržuje. (...) Existuje-li nějaký morální imperativ, pak: život odpovědný hájit a zevšeobecňovat. Nemá smysl se ptát po nějakém účelu, který by měl lidský život mimo toto lidské rozhodování, ale v jeho rámci je to propastný rozdíl. Odpovědnost je zároveň skutečnost, kázeň, respekt druhého a – moudrost, poznání (protože) vytvoření sebe sama, toho já, které předtím, před vznikem odpovědného postoje, nebylo.“¹²⁹

Patočka tedy tvrdí, že etika nezávisí na teoretických postulátech, nýbrž především na praxi. „Život odpovědný hájit a zevšeobecňovat“ – to je jediný morální imperativ, který Patočka přijímá a provolává. Tento příkaz v sobě nese nejenom schopnost odpovědnosti, nýbrž také úctu k jiné bytosti, disciplinovat, sebe-poznání s skutečné poznání vůbec.

Jestliže Jan Patočka nikdy neměl ambice k vytvoření uceleného etického systému, dostáváme se k otázce prahnoucí po důvodu vzniku této práce. Proč hledat v Patočkově filosofii etický koncept, přestože se on sám o takovému systematické zpracování nesnažil? Příčina je jednoduchá a může znít docela jako klišé – důvodem je dnešní „jiná“ doba. Jsem přesvědčená, že v současnosti je těžší uvědomit si důsledky svého konání více než kdy dříve. Už nejsme ovlivňováni jen tištěnými či rozhlasovými médii a naším blízkým okolím. Dnes nás mohou směřovat ke špatným rozhodnutím především hojně rozšířené sociální sítě. Skrze ně získaná anonymita nám dodává odvalu k impulzivnímu, pokryteckému či až hanebnému jednání. Falešné zprávy se jeví jako pravdivé a naopak. Internet a jeho užívání nás vede k „životu ve lži“, kterému jsme tak blíže než kdy dříve. To je jeden z možných a přijatelných argumentů proč se snažit

---

¹²⁹ PATOČKA, Jan. *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách*.

Připravili Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. Praha: Oikymenh, 2002. ISBN 80-7298-054-8, s. 514

vytvořit další etický systém a nahlédnout tedy Patočkův etický koncept. Morálka je totiž „naukou zásad a bezpečným vnitřním smýšlením“ a její „konstrukce“ je dnes dle mého mínění křehčí než kdy jindy.¹³⁰

Morálka je dle Patočky „nejvlastnější výkon člověka“, protože „na úroveň mravní může, ba musí se člověk vystupňovat z vlastních sil“.¹³¹ Etika „reflektující a regulující mravní život člověka prostřednictvím nejrůzněji zdůvodňovaných kánonů se musí – jako něco ustáleného a konečného – ‚překonat‘, protože mravní život – jako součást ‚pohybu lidské existence‘ – nemůže být z hlediska svých ‚nekonečných‘ možností ani jednou a navždy lidsky završený, ani jednou a navždy eticky kanonizovaný“.¹³² Tato práce se tedy nesnaží o etický kánon, nýbrž o vodítka upomínající nás, kterými kroky by bylo vhodnější „vystupňovat z vlastních sil“.

Zdá se, že eticky či morálně uvědomělý jedinec by měl podle Patočky uplatňovat a pracovat s těmito termíny:

- svoboda
- lidská práva
- povinnost bránit bezpráví
- zodpovědnost
- morálka
- solidarita otřesených
- péče o duši
- duchovní jedinec
- otevřená duše
- pohyb pravdy jakožto život v pravdě

---

¹³⁰ PATOČKA, Jan. Čím je a čím není Charta 77. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 11-14. ISBN 978-80-7298-234-9, s. 11

¹³¹ PATOČKA, Jan. *Péče o duši*. Připravili Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0, s. 240

¹³² DUPKALA, Rudolf. *Jan Patočka (1907-1977)*. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Ed. REMIŠOVÁ, Anna. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0, s. 791

Na základě zjištěných informací by bylo možné souhrnně říci, že počátek etického přístupu nalezneme ve výchově. Z pohledu Jana Patočky je totiž cílem výchovy vytvoření svobodně smýšlejícího jedince. Takový člověk je pak veden k zodpovědnosti za nabytou svobodu, je povinován bránit bezpráví, bránit lidská práva. Společnou pospolitostí, všeobecným mravním cítěním a vnitřním přesvědčením vzniká morálka. Dochází-li k narušení, měli bychom namísto uzavření do sebe zvolit spojení v solidaritě otřesených a snažit se o změnu k lepšímu. Tím, že budeme otevření problematizaci a nenecháme se ošálit předkládanou „realitou“, jsme také blíže k péči o duši a k tomu být duchovním jedincem. V tu chvíli budeme mít nejenom otevřenou duši, nýbrž budeme také „žít v pravdě“.

Z uvedeného vyplývá, že s většinou předložených pojmů jednoznačně pracuje **duchovní jedinec**. Takový jedinec je totiž ochoten vystavit se negativním zkušenostem. Problematizuje svět, nepojímá ho jako samozřejmou skutečnost, která se „jednoduše děje“. Duchovní člověk samozřejmě pečuje o svou duši a tato jeho starost se odráží i v jeho péči o obec, ve které žije. Duchovní člověk nastavuje světu svou tvář a staví se čelem k celé životní problematizaci. Má také pevný charakter, „není slaboch a skeptik, který zoufá“. ¹³³ Podle Patočky se takový jedinec stává centrem a těžištěm, kolem kterého se obepíná stát a pramení z něj možnost dosažení obecního vzestupu. ¹³⁴ Co když ale nejsme duchovní bytostí, co když jsme pouhým intelektuálem či ani jím ne? I tak můžeme zcela jistě pro začátek disponovat třeba jen jednou z uvedených vlastností. Zdá se totiž, že tyto znaky jsou navzájem provázány, jedna vlastnost implikuje jinou a naopak. Na základě samočinnosti a vlastní píce pak můžeme postupně získat mnohem více a stát se něčím víc než je „jen“ kulturní jedinec.

Vlastní aktivní přístup vyžaduje i **morálka**. Ta nemá své kořeny v technice, zvycích či donucení. Naopak vzniká v našem osobním přesvědčení. S důvěrou a bez pochybností, že morální zásady platí pro všechny bez rozdílu, že jsou bezpodmínečně platné, roste i jistota vlastního vnitřního přesvědčení o morálce „naprosté“. Morálka

---

¹³³ PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel, CHVATÍK, Ivan, ed. *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách*. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-054-8, s. 486

¹³⁴ HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovy pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4, s. 216

dělá člověka člověkem.¹³⁵ A stejně jako morálka musí být bezpodmínečně platná, totéž platí pro uznaná **lidská práva**. Považuje-li se lidský jedinec za bytost, která disponuje morálkou, měl by dostát své morální **povinnosti bránit bezpráví** – to v sobě nese úkol bránit nejen sebe, ale i druhé z prosté úcty k druhému. Nejsou-li práva dodržována, musí na to být upozorňováno.

Své místo si v tomto výčtu najde i **výchova**. V přístupu k výchově je nutné uvědomit si, kam sahají naše vlastní kroky – ať už zastáváme roli mentora či „žáka“. Jakmile vychováváme, formujeme jedince, který má možnost změnit třeba jen malou, ale třeba i dost podstatnou, část fungování světa či svého okolí. Zda tato změna bude kladná či naopak záporná, leží samozřejmě na bedrech vychovatele ale také vychovávaného. Je nutné vést vychovávaného k samostatnosti, k vlastní činnosti. „Činně chápající duch“ je schopen uvědomit si svou čistou svobodu a lidská práva lépe než jedinec vychovaný k „ustrnutí“ nebo „částečné či celkové drezúře“. Vztah mezi vychovatelem a vychovávaným je naplněn bojem a konfliktem. Při opravdové výchově však dojde ke konsensu, k „aktivnímu prožívání a spolupráci“. A z vychovávaného se stane jedinec svobodný.¹³⁶ **Svoboda** může být občanská, hospodářská či duševní. Hospodářská či občanská svoboda je podružná svobodě duševní, která jediná podmiňuje naprostou osobní svobodu. Vlastní svobodou prací počínaje a tvorbou konče.¹³⁷

Tyto myšlenky by bylo možné podtrhnout a označit je za součást antického dědictví **péče o duši**. Jakmile si tuto starost osvojíme, snáze rozlišíme dobro od zla či lež od pravdy. Skrze duši jsme schopni poznat pravé dobro. Pokud pečujeme o svou duši, máme blíže ke schopnosti „vychovávat ke svobodě“, k pravé výchově či k „pedagogice obratu“. Dnes však na péči o duši zapomínáme. Naše duše jsou spíše uzavřené, zahleděné jen do techniky a mezilidských sporů.

Možná, využijeme-li dostatečně svých otřesů a necháme-li sebou samými vůbec otřást, budeme schopni snáze přehodnotit dosavadní názory a „koloběh každodennosti“.

---

¹³⁵ PATOČKA, Jan. Čím je a čím není Charta 77. In *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017, s. 11-14. ISBN 978-80-7298-234-9

¹³⁶ PATOČKA, Jan. *Péče o duši*. Připravili Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0, s. 390

¹³⁷ Tamtéž, s. 434

¹³⁸ S vyrovnáním totiž přijde možnost nahlédnout život takový, jaký skutečně je, i jaký by mohl být. Jestliže opustíme Platónskou jeskyni, jestliže se začneme zajímat o okolní svět, budeme se snažit porozumět jemu, sobě i druhým (pomáhat druhým), v tu chvíli dochází k **solidaritě otřesených** a k završení **života v pravdě**.¹³⁹

Tím, že pečujeme o duši, využíváme tak nejenom dědictví řecké polis, nýbrž jsme také schopni dosáhnout života v pravdě a vzmachu.¹⁴⁰ Zdá se, že jakmile začneme nahlížet problematiku, stavíme se jí čelem, aniž bychom se jen „drželi svého skromně pojetého životního smyslu“, získáme opravdový odstup od předchozích dvou životních pohybů akceptace a obrany, pro které je typické především pouhé „neproblematické přijímání, udržování a předávání života samého“. ¹⁴¹ Vnímáme-li problematiku, zažíváme otřes a jsme schopni dostat se ze spárů každodennosti. „Cílem opět není boj, nýbrž **svoboda a zodpovědnost, mravní zralost**“. ¹⁴² Naším životním cílem by proto měla být „péče o duši, život s čistým svědomím, život v pravdě (...) a přijetí zodpovědnosti za svobodu.“ ¹⁴³ Lze říci, že nalezneme-li opět péči o duši, nalezneme tak opět i cestu k morálce, svobodě a mravní zralosti vůbec. Máme tak možnost stát se mravní bytostí podle předlohy Jana Patočky.

---

¹³⁸ KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka: filosofický životopis*. Přeložil Josef MOURAL. Jinočany: H & H, 1993. Profily. ISBN 80-85787-21-0, s. 171

¹³⁹ KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka: filosofický životopis*. Přeložil Josef MOURAL. Jinočany: H & H, 1993. Profily. ISBN 80-85787-21-0, s. 172

¹⁴⁰ HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovo pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4, s. 121-122

¹⁴¹ Tamtéž, s. 134

¹⁴² KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka: filosofický životopis*. Přeložil Josef MOURAL. Jinočany: H & H, 1993. Profily. ISBN 80-85787-21-0, s. 171

¹⁴³ Tamtéž, s. 172

Zdroje

BLECHA, Ivan. *Jan Patočka*. Olomouc: Votobia, 1997. ISBN 80-7198-287-3.

BLEICKEN, Jochen. *Athénská demokracie*. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-055-6.

DAHRENDORF, Ralf. *Pokoušení nesvobody: intelektuálové v časech zkoušek*. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 978-80-7319-065-1.

DUBSKÝ, Ivan. *Filosof Jan Patočka*. 2. opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-37-2.

DUPKALA, Rudolf. *Jan Patočka (1907-1977)*. In *Dejiny etického myslenia v Európe a USA*. Ed. REMIŠOVÁ, Anna. Bratislava: Kalligram, 2008. ISBN 978-80-8101-103-0. s. 781-791

HÁJEK, Jiří a kol., ZVĚŘINA, Pavel, ed. *Charta 77 - nekrolog k úmrtí prof. Jana Patočky*. In: Totalita.cz [online]. [cit. 2017-01-27]. Dostupné z: http://totalita.cz/vysvetlivky/o_patockaj_01.php

HEIDEGGER, Martin. *Původ uměleckého díla*. Přeložil Ivan CHVATÍK. Praha: Oikoymenh, 2016. ISBN 978-80-7298-207-3.

HOMOLKA, Jakub. *Koncept racionální civilizace: Patočkovo pojetí modernity ve světle civilizační analýzy*. Praha: Togga, spol. s r.o. ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Fakultou humanitních studií, 2016. ISBN 978-80-7476-103-4.

Jan Patočka: darovat smrt. *Www.ceskatelevize.cz* [online]. 2017 [cit. 2017-1-09]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10430569092-jan-patocka-darovat-smrt/21656226616>

Kacířský filozof Jan Patočka. Česká televize [online]. 2012 [cit. 2017-01-14]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1182149-kacirsky-filozof-jan-patocka>

KOHÁK, Erazim. *Jan Patočka: filosofický životopis*. Přeložil Josef MOURAL. Jinočany: H & H, 1993. Profily. ISBN 80-85787-21-0.

Konference „Patočka v dialogu“. Katedra filosofie Fakulty filosofické Univerzity Pardubice a Archiv Jana Patočky Filosofického ústa. Pardubice, 7.-8.11.2017.

KOSATÍK, Pavel. *Česká inteligence*. Praha: Mladá fronta, 2011. ISBN 978-80-204-2373-3.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann, 1995.

MEJSTRÍK, Vladimír, ed. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 3., opr. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1080-7.

MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-386-8.

PALOUŠ, Radim. *Čas výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25415-2.

PALOUŠ, Radim. *Heretická škola: o filosofii výchovy ve světověku a Patočkově pedagogice čili filipika proti upadlé škole*. Praha: Oikoyomenh, 2008. Oikúmené, sv. 148. ISBN 978-80-7298-302-5.

PATOČKA, Jan, KOUBA, Pavel a Ivan CHVATÍK, ed. *Evropa a doba poevropská*. Přeložila Věra KOUBOVÁ. Praha: Lidové noviny, 1992. Archiv Jana Patočky. ISBN 80-7106-017-8.

PATOČKA, Jan. *Filosofie výchovy*. STUDIA PEDAGOGICA, Praha: Pedagogická fakulta UK, 1997, c. 18, s. 41

PATOČKA, Jan. *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0263-4.

PATOČKA, Jan, CHVATÍK, Ivan, FREI, Jan. ed. *Fenomenologické spisy: texty z let 1931-1949*. Praha: Oikoymenh, 2008. ISBN 978-80-7298-307-0.

PATOČKA, Jan. *Péče o duši*. Připravili Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0

PATOČKA, Jan. *Péče o duši: soubor statí a přednášek o postavení člověka ve světě a v dějinách*. Připravili Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-054-8.

PATOČKA, Jan, VONKOVÁ, Erika, ed. *Jan Patočka, Češi a Evropa: sborník prací z konference Jan Patočka, Češi a Evropa uspořádané Pedagogickou fakultou Masarykovy univerzity v Brně k 50. výročí působení Jana Patočky na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně*, Brno, 23.9.1998. Brno: Masarykova universita, 2000. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-2483-6.

PATOČKA, Jan. *První skica k podobizně*. Praha: Oikoymenh ve spolupráci s Archivem Jana Patočky a knihovnou československé exilové a samizdatové literatury Libri prohibiti, 2017. ISBN 978-80-7298-234-9.

PELCOVÁ, N. *Výchova k odvaze a odvaha vychovávat*. Paideia. [online]. 2011 [cit. 2018-03-06]. Dostupné z WWW: http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?search=Odvaha%20vychov%20vat&sid=2&search_btn=%20Vyhledat%20&lng=cs&lsn=10&jiid=24&jcid=191

PINC, Zdeněk. *Pedagogika obratu, pedagogika Jana Patočky*. *Vesmír*. 1994, 1994 (7). ISSN 0042-4544.

PINC, Zdeněk. V zápase mezi Kristem a Antikristem. Duchovní člověk nebo intelektuál? In *Jan Patočka, české dějiny a Evropa: sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 1.-2. června 2007 ve Vysokém nad Jizerou*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích - Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2007. Z Českého ráje a Podkrkonoší. ISBN 978-80-86254-16-6.

PRÁZNÝ, Aleš. Ctnosti svobody: Jan Patočka a Charta 77. In *Dějiny a současnost*. 2017, 2017(06), 33-36.

REZEK, Petr. *Filosofie a politika kýče*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1991. ISBN 8085241048.

REZEK, Petr. *Jan Patočka a věc fenomenologie*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. Oikúmené. ISBN 80-85241-48-X.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Emil, čili, O výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910.

SCHIFFEROVÁ, Věra. *Patočka a Komenský* [online]. 2012 [cit. 2018-03-05]. Dostupné z: <http://literarky.cz/civilizace/89-civilizace/9357-patocka-a-komensky>

SOKOL, Jan. *Jan Patočka a Charta 77* [online]. In: . 2007 [cit. 2017-1-09]. Dostupné z: <http://www.jansokol.cz/2014/03/jan-patocka-a-charta-77/>

STOJKA, Róbert. Přednáška „Patočkova filosofie dějin“. Katedra filosofie Fakulty filosofické Univerzity Pardubice 10.5.2016.

STARK, Stanislav. *Vybrané osobnosti českého filosofického myšlení*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2011. ISBN 978-80-7425-128-3.

TUCKER, Aviezer. *Fenomenologie a politika: od J. Patočky k V. Havlovi*. Přeložila Klára CABALCOVÁ. V Olomouci: Votobia, 1997. Velká řada, sv. 34. ISBN 80-7198-223-7.

VLČEK, Tomáš. Charta 77. In: Wwww.totalita.cz [online]. [cit. 2017-01-31]. Dostupné z: <http://totalita.cz/vysvetlivky/ch77.php>

VÍT, Jan. *Jan Patočka*. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 2017. Věda kolem nás. ISBN 978-80-270-2621-0.